

A M. KIR. IV. HADTEST TÁMADÓ HADMŰVELETE, 1944 SZEPTEMBER

A II. világháború magyar vonatkozásainak, a részvétel politikai körülményeinek elemzése megfelelő tárgyilagossággal feldolgozásra került. Nem mondható ez el a hadműveleteknek a magyar katonai felső vezetés részéről történt előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatban. A magyar seregtestek hadműveleteinek és harcainak átfogó megítélése szinte teljesen hiányzik.

Születtek ugyan nagy jelentőségű művek, többségük azonban a kor politikai, katonapolitikai keretei között és a szovjet hadsereg hadműveletei árnyékában a magyar seregtestek szereplését mint ellenségét mutatta be.

Az utóbbi időszakban az egykori résztvevők visszaemlékezéseinek (naplójának), korábban zárolt hadtörténelmi munkáinak megjelenésével már kaphatunk egyfajta képet a magyar csapatok hadműveleteiről, harcairól. Ezek a művek nem mentesek azonban az események szubjektív alapon történő megítélésétől noha sok, eddig kevésbé ismert információt tartalmaznak.

A kutatóműhelyekben folynak azok a munkák, amelyeknek alapvető célkitűzése az, hogy a realitások figyelembe vételével nyújtsanak képet a m. kir. Honvédség második világháborús frontszerepléséről.

Ehhez a törekvéshez csatlakozva teszek kísérletet a m. kir. IV. hadtest 1944. szeptember 13-án megindított támadó hadművelete előkészítésének bemutatására. A tárgyban megjelent írások mint a m. kir. 3. hadsereg által Arad és Temesvár irányokban végrehajtott - már a megkezdése előtt kudarcra ítélt - támadó hadműveletet tartják számon az eseményt. A háború egész menetét vizsgálva ez viszonylag jelentéktelen műveletnek mondható. A m. kir. Honvédség 1944 őszi tevékenységét illetően azonban már más megítélés illeti meg ezt a vállalkozást.

Általános helyzet Magyarország délkeleti térségében (1944 augusztus vége-szeptember eleje)

A Dél-Ukrajna hadseregcsoport szétverését, valamint a Román Királyság 1944. augusztus 23-i átállását követően Brassó és Orsova között a Kárpátok hágói nyitva álltak a gyors ütemben előretörő szovjet csapatok előtt. Német részről elmaradtak a hatékony intézkedések a keletkezett óriási rés kitöltésére. A hágók lezárására csekély lehetőség kínálkozott. A 2. Ukrán Front csapatai ezt felismerve, előrevetett osztagaikkal, már szeptember 4-7. között megjelentek Dél-Erdély térségében.

A frontparancsnok szándéka az volt, hogy felzárkózva az akkori magyar-román határra, kifejlessze a támadást a Kolozsvár-Szatmárnémeti-Csap irányba és együttműködve a 4. Ukrán Front csapataival bekerítse az Északkeleti-Kárpátokban védő m. kir. 1. hadsereget, az újjászerveződő 8. és 6. német hadsereget, valamint a Székelyföldet védő magyar IX. hadtestet - illetve az abból létrehozott magyar 2. hadsereget.

Ebben a helyzetben a Déli-Kárpátok szorosainak birtokba vételére korábban született elképzelések irreálissá váltak. A német hadászati és hadműveleti vezetés

súlyos hibája folytán Magyarország délkeleti határai védtelenül, nyitva álltak a szovjet és román csapatok előtt.

A magyar katonai felső vezetés elhatározta, hogy a korábbi tervek módosításával kísérletet tesz a Temes, a Maros és a Körösök völgyeinek lezárására, s ennek érdekében támadó hadműveletet indít Arad–Lippa, Temesvár–Lugos irányokba.

A feladat végrehajtására kiadták a szükséges intézkedéseket. A német hadvezetés, korábbi hibáját felismerve – és nem utolsó sorban politikai megfontolásokból – ebben a térségben tervezte harcba vetni a Magyarországra rendelt III. páncéloshadtestet (23. páncélosadosztály és két páncélosdandár). Erre tett javaslatot Hitlernek az OKH hadműveleti osztálya, valamint Friessner vezérezredes, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport parancsnoka is.

Az F Hadseregcsoport északi szárnyának megerősítésére a Balkán-félsziget különböző térségeiből jelentős átcsoportosítások történtek. Ennek eredményeként került a Bánátba a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály a 18. SS rendőr hegyihadosztály részeivel együtt. A 23. páncélosadosztály harcba vetésére pedig nem az eredetileg tervezett irányába, hanem Kolozsvár térségében, a magyar 2. hadsereg hadműveleti területén került sor. A magyar 2. hadsereg október 8-án a tülerős szovjet támadás következtében előrenyomulását beszüntette, miközben jelentős veszteségeket szenvedett, visszavonulása azonban beláthatatlan hadászati, hadműveleti helyzetet idézhetett volna elő. A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztályt átálárendelték a Dél-Ukrajna Hadseregcsoportnak. Alkalmazására a Nagyikikinda, Temesvár irányban került sor azzal a feladattal, hogy lezárja Karánsebes, Resicabánya, Bozonics, Orsova területén a völgykijáratokat.

Ebben a kusza hadműveleti helyzetben a magyar katonai felső vezetés, a korábbi helyzetértékeléseket figyelembe véve, 1944. szeptember 1-jén Heszlényi József altábornagy parancsnoksága alatt a rendelkezésre álló alakulatokból és a pécsi honvédkerület-parancsnokságból a hadtesttörzs kikülönítésével megalakította a IV. hadtestet, melynek azt a feladatot szabták, hogy biztosítsa az államhatárt Mezőhegyestől a Királyhágóig.

A hadtest a Tiszántúl déli területén csoportosult. Ezt a megújuló román határprovokációk is indokolták. Románia és Magyarország között a mindig is feszült politikai és katonai viszony ellenére szeptember 7-ig nem állott fenn hadiállapot. Ennek ellenére román részről gyakori határmenti provokációra került sor, elsősorban Észak-Erdély határviszonylatában, de az alföldi határszakaszon is. Század erejű román betörést vertek vissza a magyar határvédelem alakulatok augusztus 26-án Mezőhegyes és Makó területén, augusztus 30-án Mezőhegyes, Makó, Csanádpalota térségében.¹ Ezekről a határsértésekről az MTI részére a Honvéd Vezérkar főnöke rendszeres tájékoztatást adott.² Így az ország lakossága értesülhetett a határokon kialakult rendkívül feszült helyzetről.

¹ Reszneki Zákó András: Őszi harcok, 1944. Bp., 1991. 21. o.

² Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) 1. vkf. oszt. javaslata, 306. doboz, 29. számú hadijelentés IX. 7-én. „A már napok óta tartó sorozatos román határsértések és a magyar területek elleni földi és légi támadásokkal kapcsolatban, a magyar határok megvédésére és nagyobb szabású román betörések megelőzésére, csapataink f. hó 5-én ellentámadást hajtottak végre a Kolozsvár megtámadására felvonult román erőcsoport ellen. A román erőcsoportot részben megsemmisítettük és jelentős zsákmányra tettünk szert. A számos fogoly között van többek között a parancsnokló román tábornok is.”

A Fővezérség hozzákezdett a hathatós ellenrendszabályok bevezetéséhez, melynek keretében megfelelő csapatcsoportosítást igyekezett kialakítani.³

A hadtest ilyen körülmények között fejezte be gyülekezését Békéscsaba, Gyula, Battonya, Kunágota körletben. Állományába a 6. póthadosztály, az 1. páncélosadosztály és az 1. pót huszárezred tartozott.⁴ A gyülekezést követően alárendeltségébe került még a 20., a Mezőhegyesen állomásozó 31., valamint a 61. portyázózászlóalj is.

A hadművelleti felépítés 1944. szeptember 3-ig a Csanádpalota, Sarkad terepszakaszon került meglakításra.⁵ Ezt követően a csapatokat készenlétebe helyezték.

Az eredeti terveknek megfelelően a hadtest alkalmazására a magyar 2. hadsereg Kolozsvár térségéből indított támadó hadműveletével szoros összhangban került volna sor, melynek alapvető célja volt, hogy támadó hadművelet végrehajtásával, a dél-erdélyi román erők szétverése után, részt vegyen a Déli-Kárpátok átjáróinak birtokba vételében.

A magyar hadvezetés a Déli-Kárpátok hágóinak birtokba vételére vonatkozó hadművelleti terveket jóval a román átállást megelőzően elkészítette. A vezérkar 1944. január 10-én kidolgozott helyzetmegítélésében az alábbi lehetőséggel számolt:

³ *Reszneki Zákó András*: A Budapestért vívott harc. *Hadak útján*, 14. évf., 155. szám, 9. o., 1962. március. „A VKF augusztus 28-án elrendelte a 12. és 23. tartalékadosztályoknak lengyel területről való visszaszállítását. Szállítás kezdete augusztus 30. Szállítás úteme 6/100. A 23. tartalékadosztály szállítási fedőneve >>Frida<<. Kirakó körzete Sopron, Szombathely. A 12. tartalékadosztály szállítási fedőneve >>JUPITER<<. Kirakó körzete Munkács, Huszt.

Augusztus 30-án a VKF elrendelte az 1. lovas póthadosztálynak az 1. lovas pótezreddé való összevonását és Mezőberény, Körösladány, Vésztő körzetbe való szállítását. Az ezred szállítási fedőneve: >>BAGOLY<< (11.531/Kszv. hdm. 944. sz.) A 152. sorozatvető osztály, a IV. gépkocsizó közepes tüzérosztály, a IV/2. önálló közepes tarackosüteg ugyanezen a napon mozgósított.

Az 1. tábori páncélos hadosztálynak Orosháza körzetbe való szállítását 1944. szeptember 1-jén került elrendelésre. A szállítmány fedőneve: >>MENYÉT<< (11.812/Kszv. hdm. 944. sz.)

A hadtestparancsnokságot a 104. vonalparancsnokság Pécsről – (szeptember 1-i beérkezéssel) – Békéscsabára irányítja. (11.613/Kszv. hdm. 944.)

A Fővezérség 110/Föv. hadm. 944. sz. rendeletével az 1. lovashadosztálynak lengyel területről (a 23. tartalékadosztályhoz csatlakozva) >>JULISKA<< fedőnév alatti szállítását elrendelte. Kirakó körzete: Hódmezővásárhely, Orosháza.

A VKF 4604/m. hdm. VKF 944. sz. rendeletével a Bácskában levő 5. póthadosztállyal (szállítási fedőnév: >>GÉZA<<) felváltja a Pécs környékén levő 4. tábori póthadosztályt, Munkács, Huszt körzetébe irányítja, ahol a 12. tartalékadosztályba olvad be. Szállítás kezdete szeptember 4-én. Fedőneve: >>KECSEGE<<.

Szeptember 11-ig a megadott kirakó körzetekben a hadosztálynak 24 szállítmánya rakott ki. Ezek és a további szállítmányok Szeghalom, Vésztő körzetekbe lettek irányítva.

A Honvédelmi Minisztérium szeptember 8-án kelt 15.344/m. 1. b. sz. rendeletével a 12. tartalékadosztályt (JUPITER I) Kötegyán, Vésztő, Órpuszta kirakó körzetbe irányította. A hadosztály Nagyváradon kapott kiegészítést.

A 429/Föv. hdm. 944. sz. rendelet alapján a VII. hadtestparancsnokságot a magyar I. hadsereg területéről (JUPITER II fedőnévvel) Nagyváradra irányította. A Fővezérség a m. kir. 1. hadseregtől 695/Föv. hdm. 944. sz. rendeletével kivonta egy gépvontatású közepes tüzérosztályt és a 151. sorozatvető osztályt. Az előbbi a 12. tartalékadosztály szállítmányába sorolva a VII. hadtestparancsnokságnak, a sorozatvető osztályt pedig a IV. hadtestparancsnokságnak rendelte alá.

A Fővezérség a 372/Föv. hdm. 944. sz. rendeletével a 20. hadosztályt a IV. hadtestnek rendeli alá. Szállítás szeptember 11-én vette kezdetét >>SAKÁL<< fedőnév alatt 10/100 szállítási ütemmel. Kirakó körzet: Orosháza, Hódmezővásárhely, Makó, Mezőhegyes. A szállítmány csatlakozott a >>JUPITER<<-hez.

A Fővezérség ezzel egy időben a m. kir. 1. hadseregtől kivonta még az 1. önálló gépvontatású közepes tarackosüteget és a 7. ro. tü. oszt. és mindkettőt a IV. hadtestnek rendelte alá.

Szeptember 11-én a Fővezérség elrendelte a 8. tábori póthadosztálynak Szabadka, Rösze körzetbe való szállítását >>HARCSA<< fedőnév alatt.”

4 HL 61/a doboz, *Heszlényi József* vezérezredes hagyatéka (a továbbiakban: *Heszlényi*) A m. kir. IV. ö. hadtest hadrendje IX. 2-án. A m. kir. IV. ö. hadtest megnevezést csak Heszlényi József vezérezredes használja.

5 *Heszlényi*, A IV. hadtest hadművelési csoportosítása IX. 4-én.

„...Minden eshetőséget világosan szem előtt tartva, rá kell mutatni, hogy a további orosz térnyerés, még a magyar határ elérése előtt, Románia politikai helyzetében olyan változást okozhat, ami bennünket semmi esetre sem hagy érintetlenül.

Ezzel kapcsolatban elő kell készülnünk a következő lehetőségekre:

1. A német csapatok még harcképesek, azonban Romániában megbukik a német irányzatú politikai vezetés.

2. A német csapatok már nem harcképesek, a román külpolitika irányát változtatja és megtámadja Magyarországot.

Az első esetben meg kell szállnunk Dél-Erdélyt, hogy az ottani magyar lakosság lemészárlását megakadályozzuk. Ez a feladat megoldhatónak látszik a következő sorrendben: a Kárpátok biztosítására felhasználjuk a hátravont megszálló csapatainkat, és az 1. mozgósítási ütemben felvonuló kötelékeket. Az ország belsejében előkészített erők zömével (6 gyaloghadosztály, 1 páncélosadosztály, 1 lovashadosztály) gyors hadműveletekkel kézbe vehetjük Dél-Erdélyt és csatlakozóan a Keleti-Kárpátokra csoportosítunk.

A második esetben, általában a fenti erőcsoportosítással, a főerőket Nagyvárad, Érmihályfalva térségében összevonva, hogy adott esetben ugyanúgy az orosz támadó mozdulat irányában (Dél-Erdély–Budapest, Dél-Erdély–Észak-Erdély) ellen-támadást indíthassunk. A hadműveleti tervek mindkét esetre kidolgozva.”⁶

Az elvi előkészítés az eseményeket lényegesen megelőzte, azonban nem számolt azokkal a politikai és katonai helyzetben bekövetkező változásokkal, amelyek elvonták a felrészítható (mozgósítható) erők nagy részét e várt feladat megoldásától. Ennek tudhatók be a IV. hadtest felállítása során jelentkező nehézségek is.

A szemben álló felek helyzetének alakulása 1944. szeptember 7-ig

Románia 1944. augusztus 23. és szeptember 7. között haderejének zömét Dél-Erdélybe csoportosította át. Két hadseregük zárkózott fel a román–magyar határra. A román 4. hadsereg, az Észak-Erdély és Dél-Erdély között húzódó határszakaszt, a román 1. hadsereg pedig az egykori román–jugoszláv és a román–magyar határt igyekezett „biztosítani”.

A két hadsereg valamint a román 4. ö. hadtest és a román 1. repülőhadtest (összesen 20 hadosztály) állománya elérte a 138 073 főt. Fegyverzete 8159 géppisztoly, 6500 géppuska, 1809 aknavető, 611 löveg és 113 üzemképes repülőgép volt.⁷

Lugos térségében összpontosult a román 9. lovashadosztály, feladata az volt, hogy megtámassza a román 1. gyaloghadosztályt Zsombolya–Temesvár irányában. A román 19. gyaloghadosztályt azt a feladatot kapta, hogy lezárja a Karánsebes–Orsova irányt. A mélységben, a Maros-szorosban a román 2. hegyihadosztályt, az Olt szorosban a román 18. gyaloghadosztályt összpontosították.

A román 1. hadsereg kétlépcsős hadműveletei felépítésben kezdett hozzá feladata megoldásához, azaz hogy északnyugati és nyugati irányban egyrészt fedező feladatok végrehajtásával megakadályozza a támadó fél behatolását a Hátszegi-

⁶ Resznekai Zákó András: Őszi harcok, 1944. I. m. 9. o.

⁷ A második világháború története 1939–1944. 9. k., Bp., 1980. 148–149. o.

medencébe, valamint biztosítsa a Déli-Kárpátok szorosait. Másrészt alkalmas volt arra, hogy a beérkező szovjet erőkkel aktív támadó hadműveletet hajtson végre a magyar Alföld irányába. Ezt a szándékot bizonyítja a Bánság sík területein történő csapatcsoportosítások kialakítása is, ami nem kizárólagos határbiztosítási (fedezési) feladatokat tett lehetővé, hanem a völgykijáratok nyitva tartását is a mélységből előrevonást végrehajtó szovjet gépesített és harcokocs csapatok számára.

Augusztus 29-én a román Nagyvezérkar utasította az 1. hadsereget, hogy az elkövetkező támadó hadműveletek szempontjából fontos terepszakaszokat vegyen birtokba és hajtson végre magyar területek ellen erőszakos felderítő vállalkozásokat. Ugyanakkor a hegyihadtest kezdjen támadó hadműveleteket Marosörményes, Szárazajton irányában.

Augusztus végén Dél-Erdélybe jelentős román erők beérkezése volt folyamatban (többek között egy gépesített hadtest, valamint a 2., a 11. és 21. gyaloghadosztályok – a 4. hadsereg erői).

Az augusztus 30-án a román Nagyvezérkar által kiadott 51. sz. hadművelleti utasítás a szemben álló félre (a német és magyar csapatokra) vonatkozóan megállapította: nincsenek abban a helyzetben, hogy sikerrel kecsegtető hadműveletekbe kezdjenek.

Az intézkedés a továbbiakban arról szól, hogy a határbiztosítási feladatokon túl Arad–Temesvár térségéből kiindulva a szétbontakozott román seregtestek:

a) Támadó akciókat és helyi támadásokat hajtsanak végre információgyűjtés és a jövőbeli hadműveletek kifejlesztéséhez szükséges jelentős pontok megszerzése érdekében.

b) Később térjenek rá a jelentősebb támadó akciók végrehajtására az Észak-Erdélyben levő német és magyar csapatok ellen. A fent említett csapatok Dél-Erdélybe történő gyülekeztetése tehát egy jelentős támadó hadművelet megindítását kívánta megalapozni és nem kifejezetten egyedüli céllal védelmi hadműveletek folytatását irányozta elő.

Tekintettel arra, hogy ezek az intézkedések jóval a hadüzenet előtt kerültek kiadásra, gyakorlatilag jogosan merülhetett fel annak veszélye, hogy a román erők már a szovjet csapatok beérkezése előtt támadólagosan lépnek fel a szóban forgó térségben. Ezt erősítik meg a már említett, sorozatos határprovokációk is.

A román 4. hadsereg beérkezését követően a román 1. hadsereg parancsnoka javaslatlalt élte a Nagyvezérkar felé a hadsereg erőinek átcsoportosítása érdekében. A javaslatokat nagyrészt elfogadták és ennek értelmében a hadsereg főerői Arad, Temesvár térségében összpontosultak, ahol nem építettek ki szilárd védelmi létesítményeket. A szárnyakon egy-egy hadosztálynyi erőt biztosítási feladattal helyeztek készenlétebe.

A román hadsereg helyzete az átcsoportosítás után a következőképpen módosult: a 3. hegyihadosztály Belényes, az 1. gyaloghadosztály Borosjenő, az 1. lovashadosztály Arad, míg a 9. lovashadosztály Temesvár körzetében összpontosult. A „TIROL” kiképző központ négy zászlóalja átvette a 19. gyaloghadosztály körletét, míg ez utóbbi részeivel Radna, Lippa térségében került összevonásra. A 2. hegyihadosztálynak pedig Nagyszeben térségéből Jósikafalva, Kiskalota területére kellett elvonulnia.

A hadosztályokat ebben a felállásban is alapvetően támadó feladattal bízták meg egyrészt Hunyadcsuca, másrészt Nagyvárad irányában, harmadrészt pedig korlátozott céllal a Körösök és a Maros közötti térségből a Viharsarok felé.⁸

A román hadseregek alapvetően gyalog-, hegyivadász- és lovashadosztályokból tevődtek össze.

A román csapatok szervezeti felépítése⁹

A gyaloghadosztályok egy háromszakaszos felderítő lovasszázadból (egy géppuskás raj és 3 darab 60 mm-es aknavető), három azonos szervezésű (két zászlóaljas) gyalogezredből (3 darab 60 mm-es és 4 darab 81,4 mm-es aknavető), háromosztályos (75 mm-es ágyús, 100 mm-es tarackos, 120 mm-es aknavetős) tüzérezredből, egy páncéltörő tüzérosztályból (két 75 mm-es páncéltörő ágyúval felszerelt tűzszakasszal), egy légvédelmi tüzerütegből (két 20 mm-es légvédelmi ágyús, vagy 37 mm-es légvédelmi ágyús tűzszakasszal), egy híradószázadból, egy utászszázadból (3 darab 81,4 mm-es aknavető) és egy táboricsendőr-századból álltak.

A hadosztály ellátó csoportja egy mozgókórházból; egy betegszállító századból; egy állatgyógyászati hadikórházból; élelmiszerellátó osztagból; lőszerellátó osztagból; tábori konyhából (10 sütő); szállítószázadból; egy országos járműből (szekér) összeállított oszlopból és egy karbantartó századból tevődött össze.

Összesen a gyaloghadosztályban volt: 9173 fő, 6805 db puska és karabély; 448 db géppisztoly; 292 db golyószóró; 52 db géppuska; 32 db (37 mm-es, vagy 47 mm-es) páncéltörő ágyú, 10 db 37 mm-es légvédelmi ágyú, 57 db 60 mm-es aknavető, 27 db 81,4 mm-es aknavető, 12 db 120 mm-es aknavető, 12 db 100 mm-es tarack és 12 db 75 mm-es ágyú.¹⁰

A hegyihadosztály szervezeti felépítése hasonló volt a gyaloghadosztály szervezéséhez. Különbösg az ezredek szervezésében mutatkozott, ugyanis ezek három zászlóaljba tagozódtak.

A lovashadosztály egy felderítő lovasszázadból, három lovasezredből (két lovasszászlóalj; zászlóaljanként két lovasszázaddal); egy tüzérezredből (mint a gyaloghadosztály esetében), egy légvédelmi lovas tüzerütegből, egy utászszázadból, egy táboricsendőr-szakaszból állt.

Az ellátó alegységek a gyaloghadosztályokéhoz hasonló módon szerveződtek.

A hadosztályokat hadtestparancsnokságok fogták össze, amelyek alárendeltségébe közvetlen alakulatok is tartoztak. Ilyenek voltak: egy nehéz tüzérezred (105 mm ágyús- és 150 mm tarackos tüzérosztály); egy páncéltörő tüzerüte; egy híradózászlóalj; egy utászzászlóalj; egy táboricsendőr-század.¹¹

Ellátó csapatokkal alig rendelkezett a hadtest, ugyanis az alárendeltek az érintett hadsereg készleteiből vételeztek.

8 General-majior dr. *Ion Cupșa*: Armata Română de frontul antibolșevit. București, 1973. 17-44. o.

9 Uo. 21. o.

10 Uo. 22. o.

11 Uo. 25. o.

1944. augusztus 24-én az 1. hadsereg parancsnoksága (Georghe Mihail tábornok) megkapta a román Nagyvezérkar intézkedését az északnyugati és a nyugati határok fedezésére. Ennek értelmében az 1. hadsereg alárendeltségébe került a hegyihadtest-parancsnokság (Brassó); a 6. hadtestparancsnokság (Gyulafehérvár); a 7. hadtestparancsnokság (Temesvár). Összesen 11 hadosztály (6 gyalog-, 3 hegyi-, 2 lovashadosztály).

A román és a beérkező szovjet csapatok feladatai

A román 7. hadtest a vonatkozó határszakaszok fedezésére a román 1. lovashadosztályt Gyalu, Marosborza között a 3. hegyihadosztállyal közösen alkalmazta azzal a feladattal, hogy zárják le a Fekete- és Fehér-Körösök, valamint a Maros völgyeit. Nagyobb erők támadása esetén Déva, Hunyad, Piskitelep területén kellett összpontosítaniuk, hogy az összeköttetést fenn tudják tartani a 6. hadtesttel és megakadályozzák a támadóknak a Besztercei szoroson Szörényhalász irányba történő előretörését. A román 1. lovashadosztály feladata volt Arad védelme is.¹²

A 9. lovashadosztály Temesvár védelmét, valamint a Temes és Bega folyók völgyeinek lezárását kapta feladatul.

A 2. és 3. Ukrán Front augusztus 29-én azt a feladatot kapta, hogy szeptember 7–8-ra vegyék birtokba a Cimpulung, Pitesti, Giurgin terepszakaszt és Turnu Severintől délre jussanak ki a Dunához. A 2. Ukrán Front jobbszárny-csapatái foglalják el a Keleti-Kárpátok hágóit és szeptember 15-re jussanak ki a Beszterce–Kolozsvár–Nagyszeben terepszakasra. Ezt követően mérjenek csapást Szatmárnémetire és nyújtsanak segítséget a 4. Ukrán Frontnak a Kárpátok leküzdésében. Erre az időszakra a 3. Ukrán Frontnak ki kellett jutnia a román–bolgár határra.¹³

A 2. Ukrán Front 27. és 53. összefegyvernemi és 6. harckocsihadserege, valamint a 18. harckocsihadtest előrevetett osztagai szeptember 4–7. között átlépték a Déli-Kárpátok szorosait és kijutottak a Brassó, Nagyszeben, Karánsebes, Orsova terepszakasra.¹⁴

A Dél-Erdélybe bevonult szovjet hadseregek feltöltést és rövid pihentetést követően szeptember 9-én támadó hadműveletbe kezdtek a m. kir. 2. hadsereg ellen.¹⁵

Az 53. hadsereg és a 18. harckocsihadtest a román 1. hadsereg hadosztályainak fedezete alatt folytatta előrenyomulását a Maros, a Temes és a Fehér-Körös völgyei irányába.

12 Uo. 33. o.

13 Uo. 146. o.

14 HL Főv. hdm. iratok 306/a doboz, 268/Főv. hdm. – 44. IX. 7. Napló.

Az északnyugati román–magyar határ irányába előnyomuló szovjet erők által elért terepszakaszok tekintetében a szakirodalomban némi zavar mutatkozik. Amíg a szovjet anyagok a Petrozsény-Turnu Severin terepszakasz elérését szeptember 12-ben határozzák meg, addig a magyar légi felderítés már szeptember 4-én jelentette, hogy orosz gépesített erők elérték a Karánsebes–Orsova terepszakaszt. Bár ezeket az erőket az OKW egy visszavonuló német légvédelmi hadosztály erőinek vélte, később bebizonyosodott, hogy azok valóban szovjet gépesített csapatok voltak. Valószínűleg a szovjet 53. hadsereg és a 18. harckocsihadtest előrevetett osztagairól van szó. Ezt igazolja a VKF 268/Főv. hdm. – 44. IX. 7. szám alatt kiadott intézkedése is.

15 *Dálnoki Veress Lajos* vezérezredes (szerk.): Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945). München, 1973. 26. o.

A Bihar-hegység nyugati előterében, részben a Béli-hegység és a Hegyes-hegység nyugati lejtőinél, szeptember 8–9-én a román 1. hadsereg végrehajtotta a fent leírt átcsoportosításokat.

Temesvár térségében szeptember 10-re beérkeztek és beavatkoztak a harcokba a szovjet csapatok élei is. Ebben a térségben a román 9. lovashadosztály és a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály között állandósultak az összecsapások.

A IV. hadtest tevékenysége 1944. szeptember 2–13. között

Heszlényi József altábornagy szeptember 2-án a békéscsabai törzsszállásán se-regtestparancsnoki értekezletet tartott, amelyen részt vett az 1. páncéloshadosztály parancsnoka, Koszorús Ferenc vezérkari ezredes, a 6. póthadosztály parancsnoka, Vukovári Milán vezérőrnagy, valamint az 1. huszárezred parancsnoka, Auerhammer József ezredes. Rajtuk kívül jelen volt a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporttól egy német vezérőrnagy is.¹⁶

A hadtest parancsnoka felvázolta a kialakult helyzetet, melynek keretében tájékoztatást adott a szovjet csapatok valószínű szándékáról. Ismertette a hadtest feladatát, amit közvetlenül a Honvéd Vezérkar főnöke határozott meg. A hadműveletek kezdeti időszakában a hadtest sem harcászati, sem pedig hadműveleti vezetés vonatkozásában nem került német alárendeltségbe.

A vezérkar főnöke támadó hadművelet végrehajtását határozta meg a hadtest számára, azzal a céllal, hogy Arad birtokba vételét követően fejlessze ki a támadást a Maros völgyében; lehetőleg törjön előre a Hátszegi-medencében és onnan derítsen fel a Maros és a Zsil völgyében és vegye föl az összeköttetést a magyar 2. hadsereg nyugati szárnyán támadó csapatokkal.

Az értekezlet résztvevői tájékoztatást kaptak arról is, hogy a hadtest nyugati csatlakozásán német erők – Koszorús Ferenc vezérkari ezredes szerint két páncéloshadtest – fognak támadni Szabadka, Szeged területéről Nagybecskerek, Temesvár, Pancsova, Orsova irányába.

A megbeszélésen elhangzottak értelmében a 6. póthadosztálynak Battonya–Dombegyháza terepszakasról Tornya–Arad, az 1. páncéloshadosztálynak Dombegyháza északkelet, Kevermes délnyugat terepszakasról Kürtös, Arad, az 1. pót huszárezrednek Mezőhegyes, Battonya nyugat terepszakasról Németpereg, Pécska irányába kellett támadnia.

A megindulási helyzet felvétele közben érkezett a vezérkar főnökének parancsa a támadó hadművelet 24 órával történő elhalasztásáról.¹⁷ A visszaemlékezések és a

¹⁶ Dálnoki Veress Lajos: i. m. 175. o.

¹⁷ HL Főv. hdm. iratok 306. doboz szám nélkül; Heszlényi, 2. o. HL 61/a doboz; Reszneki Zákó András: Őszi harcok, 1944. I. m. 22. o.; Adonyi-Naredy Ferenc–Nagy Kálmán: Magyar huszárok a II. világháborúban. Szombathely, 1990. 43. o.; Dálnoki Veress Lajos: i. m. 177., 180., 190. o.; Ránki György: Magyarország története 1918–1919. 1919–1945. Bp., 1976. 1176. o.

Meg kell említeni azt, hogy a támadó hadműveletek megkezdésének időpontja körül a visszaemlékezések és dokumentumok alapján bizonytalanság tapasztalható. Ugyanis Vörös János vezérezredes 1944. szeptember 1-jén készített „Emlékiratában” szeptember 3-át jelöli meg a Dél-Erdélyi hadműveletek megindításának időpontjául. Ezzel szemben Heszlényi József vezérezredes visszaemlékezésében azt írja: „A Fővezérség az Aradra való tád-t eredetileg az É Erdélyből D. irányba támadó 2. magyar hds. hadműveleteivel összhangban IX. 5-re tervezte, azután 9-én reggel 6 h-ban állapította meg. A támadást 10-re, majd 11-re halasztották, míg végül 13-án reggel indulhatott meg.” Reszneki Zákó András vezérőrnagy megállapítása szerint, a ... „a magyar kormány a Makó–Orosháza–Battonya területére felvonuló IV.

korabeli intézkedések összevetésével megállapítható, hogy a hadtest támadó hadműveletének megindítására vonatkozó időpontok a következők szerint módosultak: szeptember 4-én 06.00; szeptember 5-én 06.00; szeptember 9-én 06.00;¹⁸ szeptember 10., majd 11. Végül szeptember 13-án 06.00-kor kezdődhetett meg, azaz pontosan tíz nap késéssel szünetelt a hadműveletek megindítása, melyet az augusztus 25-én hadilétszámba kiegészült Fővezérség közvetlenül irányított.

A m. kir. 2. hadsereg parancsnoka szeptember 7-én kelt helyzetjelentésében azt a tájékoztatást adta a Vezérkar számára, hogy a „... Nagyszebent és a Vulkán-szoros bejáratát elérő orosz páncélos éleket szeptember 8-án elérik a hadsereget...”¹⁹ Ezért szükségesnek tartotta a IV. hadtest által Temesvár, Arad és a Fehér-Körös völgy nyugati bejáratának birtokba vételét, hogy ezáltal késleltethesse az ellenségnek Arad, Temesvár körzetéből Budapest, vagy északi irányú előretörését. Az időponteltolódások bizonytalanságban tartották a hadtest vezetését, amit tovább fokoztak a felderítési adatok hiányosságai is.

A harci szellem növelése, valamint a szükséges felderítési adatok megszerzése érdekében szeptember 3-án a hajnali órákra a hadtest alárendelt hadosztályai részére vállalkozás végrehajtását rendelte el a hadtest parancsnoka.

Megállapítható, hogy hiányos felderítési adatokkal kockázatos lett volna a támadást megkezdeni, ugyanakkor a vállalkozások végrehajtását csak a támadás kezdetének biztos tudatában lett volna szabad elrendelni. Szeptember 3-án a reggeli órákban a parancsnokság még nem tudhatta, hogy a hadműveletek kezdési időpontját módosították. Az erőszakos felderítés végrehajtására feltétlenül szükség volt, az időpontmódosítás azonban a támadás későbbi menetére hátrányosan hatott. Amíg szeptember 3-án Arad térségében a határőr garancsár erőkön kívül román részről egy gyaloghadosztály összpontosult, szeptember 13-án a támadó hadművelet megindításakor – már két gyalog- és egy lovashadosztály jelenlétével kellett számolni. A térségben folytatott légi és ügynöki felderítés arról tájékoztatta a hadtestparancsnokságot, hogy új román alakulatok vonulnak fel Pankota, Magyarád, Kovászi, Gyorok, Újpalos területére.

magyar hadtest támadásának megindítását halogatta. A négynapos idővesztés – szeptember 9-ről 11-re, végül 13-ra – a magyar politikai vezetést terheli, mert a németek a támadást már 7-én szorgalmazták.”

Adonyi-Naredy Ferenc azt a megállapítást teszi, hogy: „... a hds. 1944. szeptember 4-én 6 órakor kezd meg a támadást Arad birtokbavételére ... a támadást 24 órával el kellett halasztani, amire semmiféle indokot nem közöltek. A támadás szeptember 13-án indult meg, kisebb módosításokkal.”

Koszoris Ferenc vezérkarai ezredes azt írja: „Szeptember 3-án a szürkület beálltával megkezdődött a csapatok készenléte helyezése a másnapi támadáshoz. ... a támadást 24 órával el kellett halasztani. Szeptember 4-én ismét elkezdődött a készenléte helyezése, amikor az a parancs érkezett, hogy a továbbiakban nem kezdhető meg a támadás. ... A szeptember 13-ra elrendelt támadás tervszerűen indult.”

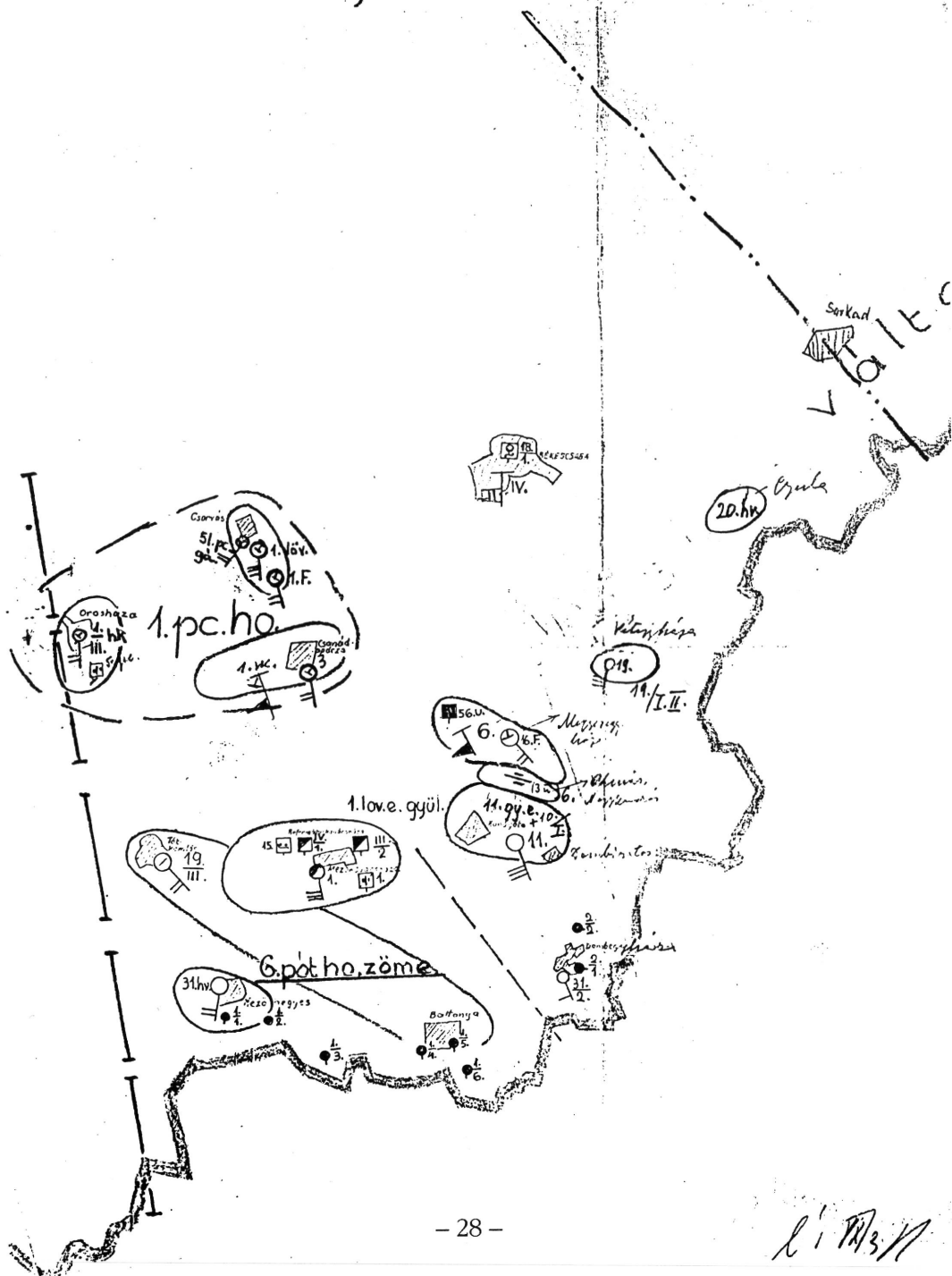
Halmi Bor Jenő altábornagy erről a kérdéssel a következőképpen foglalt állást: „A szeptember 3-ig felvonult első csoportot a VKF azonnali támadásra öhajította elrendelni, azonban a kormány ezt a támadást bizonytalan időre elhalasztotta. A VKF annyira sürgette a támadást, hogy végre is szeptember 13-án megindulhatott.”

Ránki György az alábbiakban rögzítette az eseményeket: „A frissen létrehozott, gyenge 3. magyar hadsereg szeptember 13-án Arad irányában nyomult előre, de Arad, Temesvár térségéből a szovjet támadás mintegy 10 nap múlva már visszavetette őket.” Természetesen ekkor még nem a m. kir. 3. hadseregről kell beszélni, hiszen az akkor még nem került megalakításra.

18 HL Főv. hdm. iratok, 306/a doboz, 268/Főv. hdm. 1944. IX. 7. intézkedés a 2. pc. ho. további alkalmazására

19 HL Főv. hdm. iratok, 306/a doboz, szám nélkül. Dálnoki Veress Lajos vezérezredes helyzetértékelése a hdm. ov. részére (Napló).

Helyzet 44. IX. 4-én.

L. P. 1/3

A románok már a vállalkozás végrehajtása előtt is foganatosítottak rendszabályokat. Megerősítették a grancsár őröket, felfegyverezték a határ menti települések román lakosságát. A határ közvetlen közelében tábori erődítéseket végeztek, az utakat lezárták és a műtárgyakat előkészítették robbantáshoz. Arad körül a korábban kiépített erődöket megszállták. Ezek a rendszabályok a szeptember 7-i román hadüzenettel is összefüggésben voltak.

A vállalkozás végrehajtása ráirányította a román katonai vezetés figyelmét a hadtest támadásának előkészületeire. Ettől függetlenül a 7. román hadtest augusztus végén megkezdte erőinek és eszközeinek átcsoportosítását elsősorban Arad és Temesvár fedezésére, valamint a határok biztosítása és támadó hadművelet előkészítése érdekében.

A tíz nap alatt bekövetkezett változások miatt a IV. hadtest támadó hadműveletének elgondolását némileg módosítani kellett. Koszorús Ferenc vezérkari ezredes jelentette a hadtest parancsnokának a támadó hadművelet alap gondolatát. „... A 6. póthadosztály Dombegyháza dél területéről széles arcvonalon átlépi az államhatárt és a legrövidebb úton Arad irányába támad. Ezzel a művelettel kierőszakolja a románok keleti irányból várható ellenlökéseit, amit az 1. páncélosadosztály Kevermes-Elek területéről időben és térben mélyen lépcsőzött támadással képes szétverni. A páncélosadosztály elfoglalja Aradot, szabadá teszi az utat a 6. pótadosztály előtt, majd bevezeti a felderítést Lippa irányába. Ebben az időben Battonya területéről az 1. pót huszárezred megkezdí a támadást Pécska irányába, ahol hídfőt foglal a Maroson és bevezeti a felderítést Temesvár és Lippa irányokba...”²⁰

Az új elgondolással Heszlényi altábornagy egyetértett, mert számított a beígért német segítségre, amely Nagybecskerek–Temesvár irányba történő kibontakozásával és az elsődleges támadásai cél birtokba vételével kellően fedezhette volna a hadtest jobb szárnyát. Ebben a térségben azonban a német 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály csak egy gyenge harccsoporttal hajtott végre támadó harctevékenységet, amely soha nem érte el Temesvárt.

A Fővezérség elgondolása szerint a hadtest támadó hadműveletéhez jobbról a dr. Temesy Béla vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 8. póthadosztálynak kellett csatlakoznia szeptember 14-én. A seregtest feladatát a Vezérkar főnöke határozta meg, vagyis ekkor még nem rendelte alá a m. kir. IV. hadtestnek.

A 8. póthadosztály szervezete három gyalogezredből, egy tüzérosztályból, egy huszárszázadból, egy utászszázadból, egy híradószázadból, egy gépkocsizó és hat fogatolt vonatoszlopból, valamint egészségügyi részlegből állt. Anyagi alapja Siófokon került berendezésre. A hadosztály Makó térségében összpontosult és azt a feladatot kapta, hogy – együttműködve a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztállyal – Billédén keresztül támadjon Temesvár irányába és vegyen részt a város elfoglalásában.²¹

²⁰ Dálmoki Veress Lajos: i. m. 180. o.

²¹ Kocvas Toronyi Ferenc: Második világháborús emlékezései. Elfelejtett seregtestek. (Válságos évek) Magyar Történelmi Kutató Társaság, Bp., é.n. 16. o.

IV.	
6.pót	1.pc. 1.pc. (7.5) (2)
10. pót (6-2-1) (5-2-1) (5-2-1) 11. pót (6-4-2) (6-4-2) (6-4-2) 19. pót (6-2-1) (6-2-1) (5-2-1) 16. F. pót (3-12-1) (3-2-1)	1. hk. 1. III. T. (A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z) 1. I. (7-5) (3) 1. II. (7-5) (3) 1. III. (7-5) (3) 1. löv. (A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z) (4+3) (8) (9) (5. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.) 1. F. (raj) (12-2) (8-2-2)
6. pót $\frac{6}{4} \frac{6}{4} \frac{6}{4} \frac{6}{4}$ 1-3.	5. $\frac{5}{4} \frac{5}{4} \frac{5}{4} \frac{5}{4}$ pc.gá. 1-6 1-6 1-6 M.
4.pót. 56.	1.pc. 1/2.V.
6 pót 65 65 65 1-3. 3 20	1. 40t M.
20. hv. (5. 6. 7. 1. 2.) (4. 5.) (5. 6.) (5. 4. 7. 2. 1.) (6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.)	61. hv. (9-2. 6-6) (18-1. 2.) (1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.)

Pc.no.gyal.rész	Hdt. közv.	
1.löv. $\boxed{A \ B \ C}$₂ \blacksquare \boxed{A}₆ (7-2-1)(7-2-1) (7-1-1)(8-2-2) 2.löv. $\boxed{A \ B \ C}$ \blacksquare \boxed{A}₆ (8-2-2)(8-2-1) (7-2-1)(7-1-1)		Gyság.
	$\frac{3}{2}$.	Tü.
	1.	Hir,mü.
	$\frac{18}{1}$. (vegyes) 153.u. \blacksquare 105.u. 104.hh. É 126,134,138 20.	Von.
	Hvalak-ok	

A IV. hadtest bal szárnyán a magyar 2. hadsereg alárendeltségébe tartozó VII. hadtest (4. póthadosztály, 12. tartalékadosztály) összpontosult Nagyvárad körzetében. A hadtestnek süllyal Belényesen át a Fekete- és Fehér-Körösök mentén kellett támadó hadműveletet folytatnia. Feladata az volt, hogy – együttműködve a IV. hadtesttel – vegye birtokba a Gyalui-havasok és az Érchegység hágóit, lehetőleg jusson ki a Hátszegi-medencébe, majd tovább támadva érje el a Déli-Kárpátok meghatározott szorosait. A hadtest a támadást szeptember 13-án a hajnali órákban kezdte meg.

Az erőviszonyokat tekintve a magyar hadtestek a román csapatokkal szemben némi fölényben voltak. Ez a fölény azonban a beérkezőben levő szovjet erők fellépésének hatására az arcvonal teljes szélességében megszűnt.

Az induló hadműveletek előkészítése, tekintettel az általános hadászati, hadműveleti helyzetre, a magyar katonai felső vezetés részéről óriási erőfeszítéseket igényelt. Elsősorban a politikai porondon lejátszódó események determinálták a tér-ségben kialakult helyzet „orvoslására” tett kísérleteket. A politikai vezetés minden korábbi „harciasága” ellenére felismerte a háború folytatásának kilátástalanságát. Kényszerpályájáról azonban letérni nem tudott, nem léphette át „saját árnyékát”.

A politikai vezetés előtt 1944 szeptember második felében az a feladat állott, hogy meg kellett tennie az ország szovjet hadsereg által történő előzönlésének a megakadályozására vonatkozó lehetséges lépéseket, azaz még mindig bizakodva a kedvező nemzetközi megítélésben, a román támadó hadműveletek megindítását megelőzve, egy bizonyos kényszerhelyzet parancsait követve, fel kellett vállalniuk a Dél-Erdély elleni támadás ódiúmát. A hadműveletek előkészítése körüli német–magyar bonyodalmak, és a szovjet csapatok gyors ütemű előnyomulása azonban nyilvánvalóvá tette a vállalkozás gyászos kimenetelét.

A IV. hadtest 1944. szeptember 13–19. között végrehajtott hadművelete

A támadó hadművelet előkészítését követően a hadtest hadrendjében, vagyis seregestjeiben és önálló zászlóaljjaiban nem történt lényeges változás. A meghatározott feladatok végrehajtását a hiányosan kiképzett és felszerelt tartalék- és pótalakulatokkal kellett megkezdeni. Az előkészítés nehézségei, a túlméretezett feladatok a hadtest parancsnoka és törzse előtt nyilvánvalóak voltak, ennek ellenére vállalták a művelettel járó minden kockázatot.

A IV. hadtest szeptember 2–13. között többször is elfoglalta a támadás előtti készenléti állásokat. A támadás időpontjának módosításai miatt a hadtest alárendelt csapatait – az 1. páncélosadosztályt, a 6. póthadosztályt és az 1. pót huszárezredet – ezekből az állásokból rendre visszavonták.

Szeptember 11-én Friessner vezérezredes megalakította a „Breith-csoportot” (III. páncélos hadtest-parancsnokság) a 23. páncélosadosztályból, a 22. SS lovashadosztály részeiből, a 109., a 110. páncélosdandárból (a két páncélosdandár nem került egyelőre az arcvonalba) és a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztályból. Ide osztották be a 18. SS rendőr hegyihadosztály részeit is, amelyek Nagyvárad térségében és attól északra álltak. A csoport élszállítmányai – a 23. páncé-

loshadosztály – Budapest körzetében raktak ki.²² A „Breith-csoport” összetétele harcbevétel előtt megváltozott.

A Honvéd Vezérkar főnöke (vitéz nemes Vörös János vezérezredes) szeptember 12-én a német főhadiszálláson, Rastenburgban tartózkodott, hogy megbeszélje a német erők alkalmazását a magyarországi hadszíntéren.

Távollétében több jelentés érkezett a hadművelleti osztály nyilvántartó csoportjához. Ezek tartalma az alábbi volt:²³

a) „egy német SS rendőr hadosztály (4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály) a Bánságból Temesvár irányába megindította támadását és a déli órákban Temesvár előtt állt harcban.”...

(A hadtest jobb szomszédja a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály szeptember 10-én egy felderítő zászlóaljjal megkezdte Temesvár elleni támadását. A zászlóalj 11-én a Temesvár felé vezető út felét ellenállás nélkül tette meg. Alapvető feladata a felderítés volt. Szeptember 12-én 11.50-kor a páncélgránátos hadosztály első zászlóalja is elindult Temesvár irányába. A zászlóaljak 13-án Temesság–Öttevény terepszakason harcrintkezésbe kerültek a román 9. lovashadosztály erőivel. Ebben a térségben már megjelentek a szovjet csapatok élei és beavatkoztak a város körüli harcokba.)²⁴

b) „a felderítés szerint Déváról nyugati általános iránnyal erősebb ellenséges gépkocsiforgalom indult meg;”

c) „a m. kir. VII. hadtest, a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz alárendelt m. kir. 2. hadsereg parancsnoka parancsára, szeptember 13-án hajnalban megindítja támadását súlyl Nagyvárad, Belényes irányába.”...

A Fővezérség hadművelleti osztálya az események hatására ismételtén javaslatot tett a IV. hadtest támadó hadművelete megkezdésének engedélyezésére. Ezt a javaslatot a Honvéd vezérkar főnökének helyettese – László Dezső altábornagy – a főnök távollétében magáévá tette és intézkedett a szükséges lépések felől a támadás engedélyeztetésének érdekében.

Szeptember 12-én 23.00-kor a miniszterelnök – Lakatos Géza vezérezredes – közölte, hogy „államvezetési” szempontból a IV. hadtest támadásának megindításával kapcsolatban akadályt nem lát, szükségesnek tartotta azonban bejelenteni, hogy a Kormányzó és távbeszélőn a vezérkar főnöke is hozzájárulását adta a műveletek megindításához.²⁵

A Kormányzó, főhadsegédje útján, 22.35-kor közölte hozzájárulását a hadműveletek megindításához, de azzal a fenntartással élt, hogy a Budapesten kirakás alatt levő 23. német páncélos hadosztály szeptember 13-án folytassa menetét a m. kir. IV. hadtest után, annak „alátámasztására”.²⁶

²² Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz Hadinaplója, 1. k., (szeptember 6–szeptember 17-ig) 52. o.; *Reszneli Zákó András*: Őszi harcok, 1944. I. m. 21. o.

Greiffenberg gyalogsági tábornok szeptember 8-án közölte, hogy Magyarország megsegítésére három páncélos, egy SS rendőr és két lovashadosztályt bocsátanak rövidesen a magyar hadvezetés rendelkezésére.

²³ *Reszneli Zákó András*: Őszi harcok, 1944. I. m. 22. o.

²⁴ Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz hadinaplója 1. kötet (szeptember 06–szeptember 17-ig) 44. o.

²⁵ *Reszneli Zákó András*: Őszi harcok, 1944. I. m. 22–23. o.

²⁶ Uo.

László Dezső altábornagy 23.45-kor távbeszélőn személyesen közölte a Kormányzó kívánságát a német meghatalmazott tábornok vezérkari főnökével – Jessel vezérkari ezredessel –, valamint telefonon a Rastenburgban levő Vörös János vezérezredessel. Mindezek után először távbeszélőn intézkedett a IV. hadtest parancsnoka felé a támadás szeptember 13-án – „az elérhető legkorábbi időpontban” – való megindítására, azzal a kiegészítéssel, hogy a német vezetést felkérték a 23. páncélosadosztálynak a hadtest hadművelleti területére történő irányítására”. ...²⁷

Még ezen az éjszakán írásban is kiadásra került a támadást elrendelő intézkedés, amely a következőket tartalmazta:

„Intézkedés a IV. hadtest támadásának megindítására²⁸

750 000

1. Elg. a XVIII. orosz pc. hdt. és az 53. orosz hds. felvonulóban Arad, Temesvár körzetébe. A 6. orosz pc. hds., 27. orosz hds. és az 52. hds. részei a Mezőség területén vonultak fel azzal a valószínű szándékkal, hogy Dés általános iránnyal támadjanak.

2. *Szándékom:* a IV. hdt. és a 2. hds. támadásával a Bihar tömbjét birtokba venni, hogy ezáltal egyrészt az oroszokat megelőzve a védelmet kedvezőbb terepszakaszra vigyük előre, másrészt a Mezőségben előnyomuló orosz zöm elleni további támadáshoz az előfeltételeket megteremtjük.

3. *Ehhez:*

A) *Német erők* a Bánátból már megindították a támadásukat Temesvár általános iránnyal és jelenleg Temesvár előtt állnak harcban.

B) *A VII. hdt.* IX. 13-án hajnalban zömmel Nagyváradról Belényesre, részekkel Nagyszalonta általános területéről Tenke, Bél, Körösbökönyön át támad Bolmány általános területének – mint első támadási célnak – birtokba vételére.

C) *A IV. hdt.* IX. 13-án az elérhető legkorábbi időpontban indítsa meg a támadást az Arad, Lipppa-i Maros-szakasz elfoglalására. Arad területének elérése után egy erős, gyorsan mozgó csoporttal mielőbb törjön előre Lipppa területére és vegye kézbe az ottani Marosszűkületet. Derítsen fel Aradról Temesvár irányába és vegye fel az összeköttetést a Bánátból Temesvárra támadó német erőkkel.

D) *A IV. hdt.* volt nagyváradi csoportja (2/3 10. gy. pótezred) a VII. hdt. határmenti támadásában résztvehet, azonban az első elg. ellenállás megtörése után ezt a csoportot a VII. hadt. pság. vonja ki és irányítsa a IV. hdt. pság. rendelkezésére Gyulára.

4. Tájékoztatásul közlöm, hogy a német vezetést felkértem, hogy Németországból gördülő 23. pc. ho.-t a IV. hadt. alátámasztására IX. 13-án a IV. hadt. után irányítsa.

Kapják: 2. hds. pság., IV. hdt. pság., Főv. hírsz., agi., mű. Hff., Hhf.

Megküldöm: KKI-nek, HM Úrnak (Szsgd. útján) és német meghatalmazott tbknak.

Budapest, 1944. évi szeptember hó 12-én.

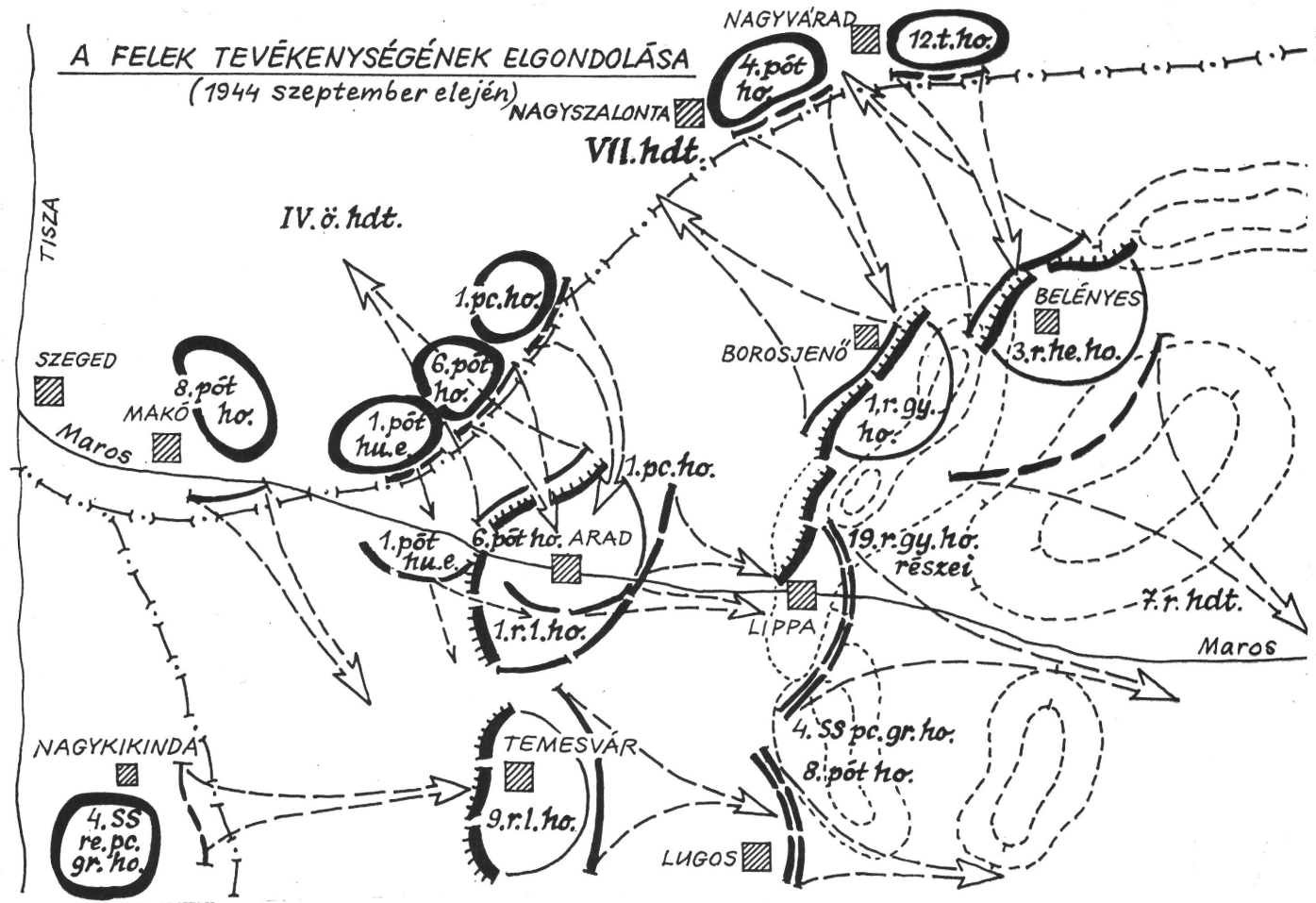
A szolgálatilag távollévő Vkf. helyett:
Vitéz László Dezső altábornagy s. k.”

²⁷ Uo.

²⁸ HL Napló 306/a doboz, 483./Főv. hdm. - IX. 12.

A FELEK TEVÉKENYSÉGÉNEK ELGONDOLÁSA

(1944 szeptember elején)

1944. szeptember 13-án 06.00-kor a IV. hadtest megkezdte a támadó hadműveletét.

Heszlényi altábornagy a 6. póthadosztály 11. gyalogezrede 1. zászlóaljánál tartózkodott. A zászlóalj a támadás megkezdésére vonatkozó parancsot az ezredparancsnoktól várta. Az ezred viszont úgy volt tájékoztatva, hogy a 6. póthadosztály parancsnoksága külön intézkedni fog a támadás megkezdésére. Az ezred- és a hadosztályparancsnokság között azonban nem működött semmiféle összeköttetés.²⁹

A zászlóalj megindítását így a hadtest parancsnoka rendelte el, ő maga pedig a zászlóalj élszázadával lépte át az államhatárt és az egész napot a hadosztály ütközetvonalában töltötte. A román határőralegységeken kívül csekély erők álltak szemben a hadosztállal. Ennek ellenére a támadás igen lassan bontakozott ki. A 6. póthadosztály támadásának lendülete Tornya–Nagyvarjas–Nagyiratos terepszakaszon megtörni látszott a két grancsár ezred és az Aradot védő román 1. lovashadosztály részeinek ellenállásán. A helyzet javítása érdekében az 1. páncélosadosztály tüzérosztályai Kevermes délnyugat területén tüzelőállás-körletet foglaltak és tüzükkel beavatkoztak a harcokba. Délelőtt 11.00-ig a 6. póthadosztály helyzetében jelentős változás nem állott be.

A román csapatok az eredeti helyzet visszaállítása érdekében Felsősimánd–Vásárhelycsárda–Őszentanna körletben egy erős lovas harccsoportot, Pusztaszabadhely–Őszentanna területén pedig gyalogos harccsoportot gyülekeztettek, amit a magyar légi felderítés időben felfedett. A román csapatcsoportosítás 11.00-kor nyugati irányú támadáshoz fejlődött fel.

Az ellentámadás elhárítása és a támadás lendületének meggyorsítása érdekében az 1. páncélosadosztály első lépcsője 12.00-kor átlépte az államhatárt és Mácsán keresztül Kürtöstre támadott. A Mácsát Kürtössel összekötő országúton a páncélosadosztály első lépcsője a szétbontakozott román lovas harccsoport jobb szárnyát szétverte és 13.00-kor birtokba vette Kürtöst.

A hadosztály második és harmadik lépcsője ekkor lépte át az államhatárt azzal a feladattal, hogy Szentmártonon és Felsősimándon keresztül támadjanak Vásárhelycsárda, Őszentanna irányába. A terepszakaszbirtokba vételét követően a harmadik lépcsőnek biztosítania kellett a hadosztály bal szárnyát és az utánszállítási vonalait. Ennek érdekében be kellett vezetnie a felderítést Pankota–Világos irányába.

A román gyalogos harccsoport – felismerve a fenyegető veszélyt – Őszentanna délnyugat, vasútvonal mentén viszonylag erős utóvédet hagyva a tőle telhető gyors ütemben visszavonult Kovászi, Világos irányába, a román lovas harccsoport megmaradt részei pedig Arad városát igyekeztek elérni.

Az első lépcső részei Nagyvarjas irányába fejlesztették ki a támadást, visszavonulásra kényszerítették a 6. póthadosztállal szemben álló román erőket, melyek Arad irányába igyekeztek visszavonulni. Az első lépcső nagyobbik része a Nagyvarjas térségéből visszavonuló román erőkkel szinte azonos időben érte el Aradot.

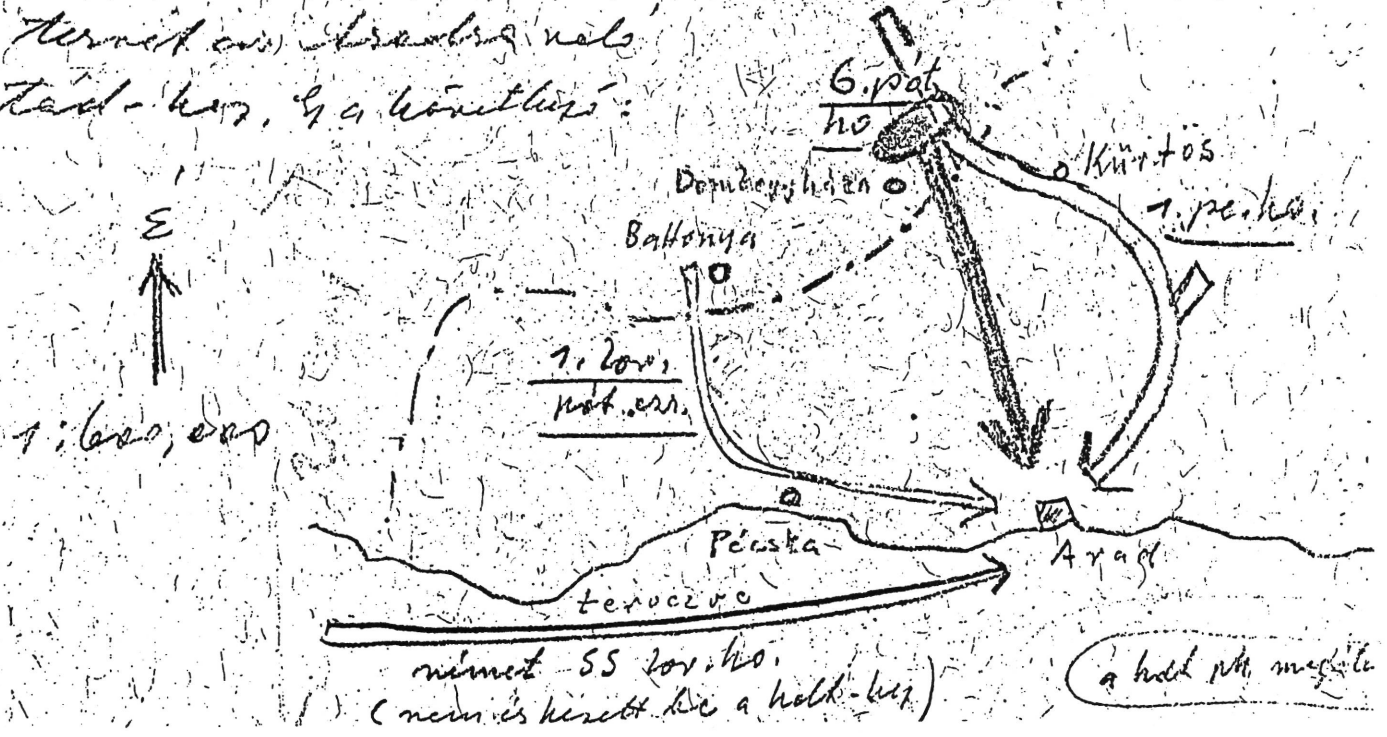
A páncélosadosztály második lépcsőjének erős felderítőosztagai – fenntartva a harcérintkezést a rendezetlenül visszaözönlő román csapatokkal – Újpalos, Gyorok felé bevezették a felderítést.

²⁹ Heszlényi, 2. o.

támadó erők között: 3. sz. mell.
 a hadi. m. meg. egyes megállítási
 állomásos ~~állomásos~~
 területen, a támadó erők
 támad. ker. 4. sz. körülbírt.

Gyula 0/29. h. 267

-37-

Heszlényi altábornagy elhatározása a támadó hadművelet végrehajtására

A felderítés adatai szerint arra lehetett következtetni, hogy a román erők az Újpálostól, Világostól, Pankotától keletre húzódó magaslatokon igyekeztek újabb ellenállási terepszakaszt megszállni.

Időközben az 1. pót huszárezred rövid idő alatt leküzdötte a határőr (granicásár) erők ellenállását, Szemlaknál, valamint Pécskánál átkelt a Maroson és 14.00-ra teljesítette a részére meghatározott feladatot. Birtokba vette a Székesút–Munár–Németszentpéter terepszakaszt és bevezette a felderítést Temesvár és Lippa irányokba. Jelentette, hogy a román csapatok fedezik az Arad–Temesvár összekötő közutat.

A román utóvédek a legnagyobb ellenállást Gáj (Arad északnyugat) település ideiglenes védelme során fejtették ki, amit a páncélos hadosztály első lépcsője rövid idő alatt felszámolt.

A 6. póthadosztály előtt szabaddá vált az Aradra vezető út, és 13-án az esti órákban vonult be a páncélos hadosztály 1. gépkocsizó lövészezrede által birtokba vett városba.

A páncélos hadosztály parancsnoka Aradról 19.15-kor jelentette a hadtest parancsnokának, hogy a várost ép közúti és vasúti hidakkal birtokba vette és a Maros déli partján Újarad térségében az első lépcső erőivel hídfőt rendezett be. A második lépcső Arad északnyugat Öthalom, a harmadik lépcső Újparád, Pusztaszabadhely területére érkezett be.

Az Aradra visszavonult román erők meg sem kísérelték a város védelmét. Jelentős üzemanyag, élelmiszer és fegyverzet hátrahagyásával Lippa és Temesvár irányokba vonultak vissza.

Az esti órákra a 8. póthadosztály befejezte a felyonulást Szeged–Makó–Földeák körletbe.

Jobbról a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály és a IV. hadtest között időben és térben jelentős távolság keletkezett már a támadó hadműveletet megelőzően.

Szeptember 13-án a IV. hadtesttel azonos időpontban kezdte meg a támadó hadműveletét a tőle balra Nagyszalonta–Nagyvárad körzetében elhelyezkedő VII. hadtest 4. póthadosztálya és a 12. tartalékhadosztálya.

A 4. póthadosztály, leküzdve a granicsár erők ellenállását, a nap végére birtokba vette a Kisjenő–Tamáshida–Mezőbaj–Talpas terepszakaszt. A 12. tartalékhadosztály a nap folyamán egy 12 db harckocsival támogatott, kb. ezred erejű ellenlökés sikeres elhárításával – 7 db harckocsi megsemmisítésével – kijutott Biharhoszszúaszó–Köröskisújfalu–Magyarcséke általános vonalára.³⁰

Délen még ezen a napon – Hitler döntése értelmében – a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztályt kivonták a III. páncélos hadtest parancsnoksága alárendeltségéből és közvetlenül a hadseregcsoportnak rendelték alá, ezzel egy időben elrendelték a teljes hadosztály Temesvár délnyugat körzetében való gyülekeztetését azáltal a céllal, hogy állományának rendezését követően folytassa a Temesvár elleni támadást és foglalja el a várost.³¹

A nap eseményeiről az MTI-nek leadott jelentés igen szűkszavúan számolt be. „Az Aradtól ÉNy-ra felvonult román erőket tegnap délelőtt folyamán honvéd csapa-

³⁰ Uo.

³¹ Dél-Ukrajna Hadseregcsoport Hadinaplója, I. k., 67. o.

tok ellentámadása szétverte. Az ellenség üldözése közben csapataink tegnap 19.00-kor bevonultak Aradra.³²

Heszlényi altábornagy a támadó hadművelet további folytatása érdekében az alábbi feladatokat határozta meg:

„A 6. póthadosztály felváltja a pc. ho.-nak Aradon levő részeit. Az 1. pc. ho.-nak előre kell törnie Lippára, a Maros völgy lezárására, az 1. pót huszárezred Gájon hds. tartalék. Az újonnan ideirányított 20. ho. éle kirak Lökösháza körletében.”³³

Heszlényi altábornagy a szeptember 14-i feladatokat meglehetősen szűkszavúan határozta meg. (Visszaemlékezésében nem tett említést arról, hogy az 1. páncélosadosztály harcokocsiezrede, gépkocsizó lövészezrede, Nimród páncélvadász-zászlóalja és a hadosztály tüézrezrede felvonuláson vett részt Aradon, ami 15.00-kor kezdődött.) A díszfelvonulás miatt a páncélosadosztály feladatát csak a páncélos felderítő-zászlóaljjal kezdhette meg.³⁴ A zászlóalj a Maros-szoros nyugati bejáratáig jutott, ahol további térnyerése elakadt, mert az „korszerűen” meg volt erősítve, betonerődök és harckocsiárkok védték.

Szeptember 14-e nem sok eredményt hozott a IV. hadtest részére. Az aradi „díszelgés” csak hátráltatta a műveletek sikerét. A demonstráció eredménye egyszerűen nem volt mérhető. A páncélosadosztály parancsnoka csak 19.00-kor rendelkezhetett ismét a csapataival.

A hadtest csapatainak zöme a támadó hadművelet tovább folytatásához igyekezett kedvező feltételeket létrehozni. Ennek érdekében megerősítették a Maros déli partján levő hídfőket. Aradon tiszta helyzetet kellett teremteni, biztosítani kellett a város viszonylagos nyugalomát. Rendezni kellett a 6. póthadosztály állományát a további feladatok végrehajtása érdekében.

Jobbról a 8. póthadosztály 14-én a reggeli órákban Kiszombor–Apátfalva–Magyarcsanád megindulási terepszakasról oszlopmenetben átlépte az államhatárt és megindult Nagyszentmiklós irányába, ahová a délutáni órákban minden zavar nélkül be is ért.

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály tovább erőltette Temesvár elleni támadását. Ezt a feladatot a hadosztály felderítő zászlóaljával és egy megerősített ezredcsoporttal igyekezett végrehajtani. Kísérleteik nem hoztak számottevő eredményt.

Az esti órákban a Fővezérség intézkedett a IV. hadtest soron következő feladatai felől: „a) Az egész 8. póthadosztály a Maros D-i partján Temesvár irányába törjön előre. b) Az 1. pót huszárezred a Maros D-i partján törjön előre D-K-i irányba. c) A 6. póthadosztály és az 1. pc. ho. vegye birtokba a Maros szorosost Lippánál.”³⁵

A bal szárnyon a 4. póthadosztály szeptember 14-én folytatta a támadást és az esti órákra birtokba vette Csermő–Bélkirálymező–Pusztahódos terepszakaszt. Vele szemben a román 3. hegyihadosztály részei rendezetlenül vonultak vissza és a Borosjenő–Tagadómedgyes–Felsőszakács terepszakaszon igyekeztek megkapaszkodni.

32 HL 306. doboz, I. vkf. oszt. javaslata, 31. számú hadijelentés K. IX. 14. Szörényi szds.

33 Heszlényi, 3. o.

34 *Dálnoki Veres Lajos* vezérezredes: Magyarország honvédelme, 1920–1945. I. m. 183. o.

35 Heszlényi, 3. o.

A 12. tartalékhadosztály a Fekete-Körös déli partján súllyal Belényes irányába tört elő és elérte Venter-Kopocsány terepszakaszt.

A szeptember 14-i felderítési adatok szerint az Aradon át visszavonult román csapatrészek Féregyház-Vinga-Temeskenéz vonalra húzódtak vissza és ott igyekeztek szilárd védelmet létrehozni Temesvár északi irányból történő fedezése céljából.

A Pusztaszabadhely térségében levő román csapatrészek Kovászin és Világoson átvonulva megszállták az Opálos-Világos vonal mögötti, azzal párhuzamos magaslatokat, amelyeknek a gerincét a Kecskés (471 m), Magura (479 m), Gergului és Hidegkút (572 m) pontokkal jelzett magaslatok alkották. Román előőrsek települtek Világos, Pankota, Csigerszöllös és Borosjenő délkeleti területén.³⁶

Szeptember 15-re a hadtest parancsnoka a következők szerint intézkedett: „Aradon csak a 31. hv. zlj. maradjon; a 6. pót ho. csoportosuljon Szabadhely, Mondorlak területén, a Maros szorostól Ny-ra; az 1. pc. ho. törjön előre Lippára”³⁷

15-én a páncéloshadosztály támadása a Maros-szoros ellen nehezen bontakozott ki. 10.30-kor a hadtest parancsnoka Szabadhely községben felkereste a páncéloshadosztály parancsnokát és tájékozódott a támadás menete felől. Az ott tapasztaltak alapján leállította a hadosztály támadását. Ezen a napon Aradkövi magyar kézre került.

A 6. póthadosztálynak részeivel az újaradi hídfőben, más részeivel pedig Szabadhely térségében támadáshoz kellett csoportosulnia.

Az 1. pót huszárezred megerősített járőreivel továbbra is Temesvár irányában felderített; zömével pedig az újaradi hídfőre támaszkodva a Maros déli oldalán, Lippa irányába támadott.

Jobbról a 8. póthadosztály zavartalanul folytatta felzárkózását a Marostól délre az Aranka patak vonalára.

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály Temesság–Ötvény–Szakálháza terepszakaszon állt harcban a román és szovjet csapatokkal. Ekkor már nyilvánvalóvá vált, hogy a hadosztály nem képes megtörni a védelemben levő ellenség ellenállását.

Balról a 4. póthadosztály támadása nem haladt előre számottevően, általában a Bél patak vonalát érte el.

A 12. tartalékhadosztály betört a román 3. hegyi hadosztály Belényes előterében létesített védőállásaiba és megközelítette a települést.

Heszlényi altábornagy a *szeptember 16-i* feladatokra vonatkozóan megparancsolta, hogy „a 6. póthadosztály váltsa fel az 1. pc. ho.-t, zömével támadjon hajnalban az Arad–Aradkövi vonaltól É-ra és foglalja el a Magura, Kecskés, Paulis magaslati vonalat, majd D-i irányba fordulva a szoros bejáratát. A 6. ho.-t megerősítik a pc. ho. részei (gyalogrészek és tüzérség).

A pc. ho. Újszentanna, Zimándújfalu területén biztosítsa a hdt. É-i oldalát és derítsen fel Ék- és K. felé.

³⁶ Heszlényi 4. o.

³⁷ Uo.

A 20. ho. beérkezett zlj.-ával és ütegeivel vegye át az újaradi hídfő védelmét, zömének beérkezéséhez képest Zimándköz, Gáj körletbe kerüljön. ... Az 1. póthuszárezred folytassa a felderítést a Marostól D-re, K. és DK. irányába.”...³⁸

A hadtest parancsnoka tudatában volt annak, hogy a szoros elfoglalására csak annak északi irányú megkerülésével nyílik lehetőség. A kétoldalú átkarolás megvalósításához azonban nem állott rendelkezésre elegendő erő. Súlyképzésre a Mènes–Gyorok–Aradkövi terepszakaszon nyílt lehetőség.

Szeptember 16-án a román 1. lovas-, a 19., valamint az 1. gyaloghadosztály részei a Borosjenő–Almáségres–Lippa–Temeskövesd terepszakaszon igyekeztek rendezni soraikat.

A 6. póthadosztály kisebb részeivel a hajnali órákban – együttműködve az 1. páncéloshadosztály gyalog részeivel – felújította a támadást és „főként szuronnyal” az esti órákig birtokba vette a Paulis–Gargului dombig húzódó magaslatokat. A lekött csoportosítást Vastagh György ezredes vezette, a fő támadó csoportot Aradkövi és Kovászi között Balló Zoltán ezredes vezette. Az elért terepszakaszt megerősítették, ám azt a 6. póthadosztály teljes állományával csak 18-ára virradóra tudta átvenni.

A 6. póthadosztály főerőit 16-án Marossziget–Szabadhely között repülő-támadás érte, melynek következtében az Arad–Lippa műúton menetelő oszlopok Újpanád irányába szétfutottak és elsodorták az Arad–Gyorok vasútvonal mentén előrevonást végrehajtó csapatrészeket is. A páncéloshadosztály Pusztaszabadhely területén tartalékban lévő páncélos felderítő zászlóalja fogta fel a pánikba esett alakulatokat, amelyeket Újpanád területén sikerült gyülekeztetni.

Az 1. póthuszárezred parancsnokának csoportja Arad délkelet, Kisszentmiklós, Angyalkút területén, míg főerői Temesújfalú és Savanyúkútfürdő között északról déli irányba húzódó magaslatot szállták meg, Lippa magasságában.

Az 1. páncéloshadosztálynak gyülekezési körletéből a Csigerszöllös–Borosjenő–Körösbököny irányban kellett volna támadnia a Fehér-Körös déli oldalán.

A 20. hadosztály élszállítmányai – két zászlóalj és három üteg – Arad területén gyülekeztek.

Jobbról a 8. póthadosztály zömével a Valkány–Nagyszentmiklós dél, részeivel Temesnagyfalú–Németszentpéter terepszakasza zárkozott fel.

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály Temesvár előterében lényegében a 15-i terepszakaszon állt.

Balról a 4. póthadosztály a Fehér-Körös északi partján kijutott a Bél-Nermegy terepszakasza. A 12. tartalékadosztály elérte és elfoglalta Belényes települést és tovább támadott a Fekete-Körös völgyében.

Temesvár és a Lippa térségétől eltekintve a román csapatok az arcvonal egész szélességében folyamatos visszavonulásban voltak. Temesvár és Lippa védelme érdekében – fogolyvallomások szerint – ekkor már szovjet csapatok is harctevékenységekbe kezdtek.

Időközben a Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthoz parancsnoksága lépéseket tett közvetlen előljárói felé, hogy járjanak el a magyar vezérkarnál a térségben működő magyar csapatoknak a XXIX. német hadtestnek történő alárendelése érdekében. Ez a javaslat ekkor még nem került elfogadásra.

38 HL 1. vkf. oszt. javaslata 306. doboz, 32. számú hadijelentés K. IX. 16. (aláírás nélkül).

A térségben folyó harcokról az MTI-nek kiadott hadijelentés a következők szerint számol be:

„A Honvéd Vezérkar Főnöke közli:

Az Arad, nagyváradi szakaszról előretörő erőink kemény harcokban támadják a Hegyes és Béli hegységek Ny., illetve ÉNy. lábainál Lippa, Borosjenő, Belényes ált. vonalban szívósan védekező ellenségét. Kolozsvártól D-re napok óta súlyos elhárító harcok folynak a nagy tülerővel és számos páncélossal támadó ellenséggel. Az ellenséges jelentésekkel ellentétben Tordát és Marosludast saját csapataink biztosan kézbe tartják”...³⁹

Szeptember 17-én a 6. póthadosztály arcvonalban levő részeinek folytatniuk kellett a támadást Lippa ellen, de az nem jutott túl a Paulis magaslat keleti lejtőjén. A 8. póthadosztály folytatta az előrevonást Kisősz–Lovrin–Sándorháza–Billéd terepszakasz elérése érdekében.

A román és szovjet ellenállás – a szoros nyújtotta lehetőségeket kihasználva – megszilárdult. Egy foglyul ejtett román tiszt vallomása szerint ...” a román csapatok tovább akartak visszavonulni, ezt azonban a beérkező orosz erők pk-ai mindenhol megakadályozták és orosz egységek bevetésével a román erőket is szívós ellenállásra kényszerítik. A valamennyi ponton tapasztalt szívós ellenállás és erős ellentámadások a beérkezett orosz erők és pk-k bevetéséből származik. Fenti fogoly vallomásából is kitűnik a Főv. hdm. oszt. azon sokszor ismételt jelentése és véleménye, hogy a IV. hdt. támadásának halogatása ... sorsdöntő jelentőségű volt.”...⁴⁰

Időközben a más arcvonalból kivont erők átcsoportosítása folyamatossá vált. A Fővezérség intézkedett a 20. ho. szállításának Aradig történő folytatására, valamint arra, hogy a IV. gépvontatású tüzérsztály mindkét ütegevel a IV. hadtest parancsnokságához kerüljön elszállításra. A II. gépvontatású tüzérsztály-törzset, II./2. gépvontatású közepes üteget és a 14. önálló üteget pedig a Bácskából a IV. hadtesthez irányították.⁴¹

Intézkedés történt arra is, hogy a II. tartalékhadtest törzse és a közvetlenek Arad, Békéscsaba, Orosháza területén rakjanak ki, a hadtestparancsnokság pedig a IV. hadtest feladatkörét vegye át, továbbá arra, hogy az 1. légvédelmi tüzérdandár a szegedi hídfő biztosítására kapott feladatának meghagyása mellett a légvédelmi ezredparancsnokságnak kerül alárendelésre.⁴²

A vasúti szállítást akadályozó légitámadások jelentős mértékben késleltették a csapaterősítések beérkezését a IV. hadtest hadművelési területére.

Ezek a körülmények kihatottak a hadtest támadó hadműveletére. A támadás üteme nagymértékben lelassult, a csapatok már nem voltak képesek teljesíteni a számukra meghatározott feladatokat. Kivételt a páncélosadosztály felderítő

³⁹ Uo.

⁴⁰ HL Főv. hdm. iratok, 306/a doboz, szám nélkül. Napló 1944. IX. 19. a IV. hdt. pság. 616/IV. hdt. I a.-44. IX. 18. sz. alatt felterjesztett helyzetjelentésében (310/43/Főv. hdm. – 44. IX. 19. szám alatt iktatva).

⁴¹ HL Főv. hdm. iratok 306/a doboz, szám nélkül. Napló 1944. IX. 14. (550/Főv. hdm. – 44. IX. 14.), (542/Főv. hdm. – 44. IX. 14.)

⁴² HL Főv. hdm. iratok, 306/a doboz, szám nélkül. Napló 1944. IX. 17. (627/Főv. hdm. – 44. IX. 19.), (626/Főv. hdm. – 44. IX. 17.), (628/Főv. hdm. – 44. IX. 17.)

zászlóalja jelentett, ugyanis 17-én Pustaszabadhelyről rajtaütésszerű támadással elfoglalta Borosjenőt. A további felderítés azonban Tarnova–Apáttelek–Bokszeg vonalában elakadt.

Az 1. pót huszárezred, közvetlen harcérintkezésben az ellenséggel, Lippától délre állt.

Jobbról a 8. póthadosztály, a Fővezérség intézkedését követve, Temesvártól északkeleti irányba manővert hajtott végre és támadáshoz csoportosult.

A 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály erőinek rohamai minden eredmény nélkül zárultak.

Balról a 4. póthadosztály előrenyomulása lendületét veszítette, gyakorlatilag nem nyert teret ezen a napon.

A 12. tartalékadosztály folytatta a támadását és lassan nyomult előre Belényesről Vaskoh irányába.

A IV. hadtest parancsnoka *szeptember 18-ra* a következő intézkedéseket adta ki:

„A 6. póthadosztály zárja le a Maros völgyet Opálosnál, tartsa a Magura-Paulis területet; az 1. póthuszárezred folytassa az előretörését Lippára; az 1. pc. ho. biztosítson és derítsen fel K. és ÉK. irányban.”⁴³

A 8. póthadosztályt a Fővezérség Hodony–Mezőzsadány–Orczifalva–Baraczháza területére irányította azzal a szándékkal, hogy a még 13-án a temesvári út fedezésére visszavonult román 1. lovashadosztály részeit a korábban jelzett terepszakaszokon „felsodorja”, ugyanakkor erők és eszközök északi irányú átcsoportosítására kényszerítse a román 9. lovashadosztályt. A 8. póthadosztály manőverének a további célja az volt, hogy egyrészt Temesvárt északról megkerülve birtokba vegye Lugost és ezáltal lezárja a Temes szorost, másrészt az 1. pót huszárezred fedezete alatt a Maros déli partján rohammal elfoglalja Lippát. Mindkét megoldással a szovjet csapatoknak a hegységből történő további kiáramlását igyekeztek volna késleltetni.

A 18-ára meghatározott feladatokat az arcvonalban lejátszódott események már jóval túlhaladtak. A 6. póthadosztályt harcokcsikkal támogatott erős gyalogsági támadás érte, míg az 1. pót huszárezred előtt a román és szovjet csapatok összpontosultak és ellentámadáshoz csoportosultak.

Az 1. páncélosadosztály a számára meghatározott körletben „állományrendezéssel” volt elfoglalva, felderítő zászlóalja továbbra is Borosjenő térségében tevékenykedett. A páncélosadosztálynak a gyülekezési körletéből 19–20-án szintén Borosjenő irányába, a Fehér-Körös déli partján kellett volna támadnia.

Az ellenség valószínű szándékát értékelve, valamint a hadtest állapotára való tekintettel, Heszlényi altábornagy elhatározta, hogy minden rendelkezésre álló erőt a Maros-szoros elreteszelésére alkalmaz. 18-án 18.50-kor a Fővezérség hadműveleti osztályával közölte:... „hogy az ellenség nyomása DK felől mind erősebb, látszólag Temesvár ellen nem folyik komolyabb német támadás.”⁴⁴

A Fővezérség a 8. póthadosztályt utasította arra, hogy 19-én 10.00-ig Temeskalácsa–Orczifalva–Vinga–Németság–Monostor körletben gyülekezzen. Ez

⁴³ Heszlényi, 5. o.

⁴⁴ Heszlényi, 6. o.

zel egyidőben az 1. pót huszárezred késleltette az ellenség előnyomulását úgy, hogy az a Temeskeresztes–Szépfalu vonalat nyugat felé nem léphette át. Az ezred egy felderítő osztaga még mindig Temesvártól északra, Szentandrás területén fedezte a 8. póthadosztály tevékenységét.

A 6. póthadosztály a 20. hadosztály egy zászlóaljával és a 20. határvadász zászlóaljjal megerősítve sem volt képes az őt ért támadást hatásosan visszaverni.

Jobbról a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztályt a Denta–Temesvár út mentén szintén erős támadások érték. A hadosztály védekezett.

Balról a 4. póthadosztály Csermőtől délre a Fehér-Körös északi partjára támaszkodva védelembe ment át.

A 12. tartalékadosztály Belényestől délre 15 km-re jutott el.⁴⁵

A Fővezérség további csapaterősítésekkel igyekezett a IV. hadtest nehéz helyzetén enyhíteni. Intézkedett az 1. hadsereg parancsnoksága felé, „hogy haladéktalanul indítson a IV. hdt.-hez egy gv. tü. oszt. pság.-ot három gv. köz. ü-el.” Értesítette a német meghatalmazott tábornokot, hogy „...,a 22. SS. lov. ho.-t a IV. hdt.-hez irányítottuk. És intézkedünk a KSZV-vel, hogy a megadott területre szállítsa.” A IV. hadtestnél kialakult helyzet miatt intézkedett „...,hogy egyrészt a KSZV (Katonai Szállítás Vezetőség) mindent kövessen el, a 20. hds-től visszatérő összes autóbusz oszlopokat irányítsa Csapra.” Még 18-án ... „a 7. ro. tü. oszt.-t az 1. hds-től a IV. hdt.-hez csoportosítottuk át.”⁴⁶

Halogató harc a Maros északi partján

Szeptember 19-re az ellenség nyomása nagymértékben fokozódott. Heszlényi altábornagy úgy ítélte meg a helyzetet, hogy nagyon rövid időn belül a „Marostól északra nagyobb ütközetre kerül sor” ... a támadásba lendülő szovjet és román erőkkel.

A 6. póthadosztály elleni támadások délről és keletről állandósultak majd a hadosztályt visszavetették a Ménes–Kovási terepszakaszra.

A 8. póthadosztályt – amely ezen a napon a vezérkar főnökének intézkedésére a IV. hadtest állományába került –, megerősítve az 1. pót huszárezreddel, Aradtól délre a Zádorlak – Németség–Szépfalu terepszakaszon tágabb hídfő elfoglalására rendelte a hadtest parancsnoka, intézkedését azonban rövid idő elteltével módosította. A hadosztály csapatai, a tágabb hídfőben való megállás nélkül, a főerőkkel Arad északi területén kerültek összevonásra. Újarad-Kisszentmiklós között egy gyalogezred szűkebb hídfőt foglalt el. A hadtest parancsnoka az 1. pót huszárezredet 19-én éjszaka tervezte kivonni az arcvonalból. Az ezrednek, mint hadtesttartaléknak, Sofronya vasútállomás (Arad észak 10 km) területére kellett begyülekeznie.⁴⁷

Jobbról a 4. SS. rendőr páncélgránátos hadosztály a „Behrens csoporttal” – két rendőr páncélgránátos zászlóalj, egy páncélvadász század, egy magyar gyalogszá-

⁴⁵ Dél-Ukrajna Hadseregcsoport Hadinaplója, 3. k., (szeptember 19–30-ig) 1. o.

⁴⁶ HL Főv. hdm. iratok, 306/a doboz, szám nélkül. Napló 1944. IX. 19. (671/Főv. hdm. – 44. IX. 19.), (673/Főv. hdm. – 44. IX. 18.).

⁴⁷ Heszlényi, 6. o.

zad (valószínű a 8. póthadosztály állományából) – a Detta–Vejte–Széphegy–Temesség–Ötvény–Szakálháza–Kisbecskerek általános terepszakaszon közvetlen harcérintkezésben állt az ellenséggel, és közben további támadóharcra készült fel.⁴⁸

Balról a 4. pót- és a 12. tartalékadosztály helyzete nem változott. A IV. hadtest a Kisbecskerek (8. póthadosztály részei), Szentandrás (1. pót huszárezred egy felderítő osztaga), Temesillésd, Újarad (1. pót huszárezred és a 8. póthadosztály egy ezrede), Gyorok, Kovászi (6. póthadosztály), Tarnova (1. páncélos felderítő zászlóalj) terepszakaszon várta a következő vészterhes napot.

A Fővezérség nem fogadta el a hadtestparancsnok elhatározását az erőknek a Maros északi oldalán való összevonására. Az események azonban Heszlényi altábornagyot igazolták. Ezek hatására szeptember 20-ára a következő intézkedéseket adta ki:

„A 6. póthadosztály késleltesse ellentámadásokkal az elg-nek a hegyekből való kitörését. Rendezkedjék be IX. 20-án védelemre Szabadhely K., tovább É. irányba 125 kereszt (a vasúttól É-ra 1 1/2 km-re) Schano tny, Psz. Kladova vonalában. A 8. póthadosztály a már elrendelt módon zömével Arad É-n gyülekezzék; 1 ezrede a hídfőben, felderítés D-felé. Az 1. póthuszárezred Sofronya vá-nál hdt. tartalék.”⁴⁹

Szeptember 20-án a szovjet és román csapatok a Lippa–Világos terepszakasról támadásba lendültek és kb. 40–50 harcokocsival „legázolták” a 6. póthadosztály védelmét, melynek következtében a bal szárny és a közép a koradélelőtti órákban szétszóródott. A 8. póthadosztály átvette a 20. hadosztály egy zászlóaljától Arad biztosítását, zömével pedig felkészült, hogy Arad észak területéről támadva megállítsa az előrenyomuló ellenséget. A 20. hadosztály (egy ezredcsoport) Zimándköz–Ötvenes–Posta csárda területét foglalta el és felkészült a 8. póthadosztály támadásához való csatlakozásra. Az ellentámadás sikere érdekében a 6. pót-hadosztálynak Újpanádot és környékét feltétlenül tartania kellett. A 8. póthadosztálynak birtokba kellett vennie a Mondorlak–Újpanád terepszakaszt. A 6. póthadosztály szétszórta részeit az előre nyomuló két hadosztálynak kellett felfognia.

A délutáni órákban mintegy 30 szovjet harcokocsival támogatott gépkocsizó gyalogság előretört Ötvenes pusztára és Zimándközre.

Az 1. páncélosadosztály 20-án 06.00-ra a megmaradt állományával befejezte gyülekezési körletének elfoglalását és megalakította támadó csoportosítását Borosjenő irányába. Ekkor érkezett a hadtestparancsnok parancsa a támadó szovjet harcokocsik megállítására, amit a páncélosadosztály a „Carol” árok pénzespusztai kanyarulatánál 23 db szovjet harcokocsi megsemmisítésével végre is hajtott. Ugyanekkor az újaradi hídfőt a támadó szovjet és román erők egész nap támadták.

Az 1. pót huszárezred nem avatkozott a harcokba.

Jobbról a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály a Széphegy–Temesség–Szakálháza terepszakaszon állt. A Temesvár-elleni támadáshoz már régóta nem voltak meg a feltételek. A hadosztály erőinek átcsoportosítására kapott parancsot.

48 Dél-Ukrajna Hadseregcsoporthadnaplója, 3. k., (szeptember 19–30-ig) 1. o.

49 Heszlényi, 7. o.

Balról a 4. póthadosztály Körösberény–Borossebes területén védekezett. Csermőt elfoglalták a szovjet csapatok, a 12. tartalékadosztály Rény térségéből Belényes irányába vonult vissza.⁵⁰

A harcok menetében beállt kedvezőtlen változások kiélezték a német és magyar katonai felső vezetés közötti ellentéteket, amelyek elsősorban a hadműveletek vezetése kérdésében bontakoztak ki.

A Honvéd Vezérkar főnöke Guderian vezérezredesnek címzett szeptember 17-én kelt levelében élesen bírálta a német hadműveleti vezetés gyakorlatát. Különösen azt nehezményezte, hogy a német alárendeltségbe került magyar hadosztályokat zászlóaljkötelékekre „szétaprózva” alkalmazták. Közölte az OKH vezérkari főnökével: „...,Kérem szíveskedjék tudomásul venni, hogy a m. kir. IV. és VII. hadtesteknek német parancsnokság alá helyezéséhez nem járulok hozzá és a hadtestek vezetésére a m. kir. 3. hadsereg-parancsnokság felállítását rendeltem el.”⁵¹ Veress Lajos vezérezredes IX. 20-án készített állásfoglalásában szintén hangsúlyozta a német parancsnoklási tervekkel kapcsolatos fenntartásait.⁵²

1944. szeptember 20-ára elkészült és kiadták a m. kir. 3. hadsereg-parancsnokság megalakítására, valamint az erdélyi hadműveletek vezetésével kapcsolatos alárendeltségi viszonyok új szabályozására készített parancsot.

A német katonai vezetés erőszakos követelésének nem lehetett huzamosabb ideig ellenállni. A magyar 3. hadsereg szeptember 22-i hatállyal a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport alárendeltségébe került. Ezzel a Honvéd Vezérkar főnökének az Észak-Erdély határai mentén folyó hadműveletekre gyakorolt befolyása ténylegesen lecsökkent.

A katonapolitikai eseményeket figyelemmel kísérve a IV. hadtest parancsnoka a *szeptember 21-i* hadműveletekre vonatkozóan a következőképp intézkedett:⁵³

A 8. póthadosztály zömének védelemre kell berendezkednie a Mondorlak–Újpanád terepszakaszon, valamint egy ezredével tartania kell az újaradi hídfőt. (A helyzet alakulásának függvényében ellentámadás végrehajtására a hadtest parancsnoka külön intézkedés kiadását tervezte.) A 20. hadosztály beérkezett részeinek Zimándújfalu–Fakert területén kellett csoportosulnia, készen ellentámadás végrehajtására. Az 1. pót huszárezred Kürtös területén, hadseregtartalék-ként, gyülekezési körletben helyezkedett el és a biztosítást keleti irányban erősítette meg. Az 1. páncélosadosztály zömének Ószentanna–Vásárhelycsárda területén kellett csoportosulnia, készen ellentámadás végrehajtására keleti irányban.

Időközben a 6. póthadosztály gyakorlatilag felbomlott, bár a 19. gyalogezred Szabadhelynél még harcban állt. Részai a 8. póthadosztály alárendeltségébe kerültek.

A meghatározott feladatok azt tükrözték, hogy a hadtest parancsnoka az Arad északi kijárata –Ószentanna terepszakaszon tervezte megállítani a támadó ellenséget, majd innen ellentámadásokkal kívánta visszaállítani az eredeti helyzetet.

50 Dél-Ukrajna Hadseregcsoport Hadnaplója, 3. k., (szeptember 19–30 ig) 1–3. o.

51 *Öhedi Ignác*: A budai vár és a debreceni csata. Bp., 1970. 74–75. o.; HL 895. mikrofilm 7208443. Dél-Ukrajna Hadseregcsoport hadnaplója (szeptember 4-én a m. kir. 2. hadsereg parancsnoka kérésére a IV. hdt-t Friessner vezérezredes alárendeli a 2. hadseregnek.) (Ez az esemény nem következik be.)

52 HL Főv. hdm. iratok, 306/a doboz. Napló 955./2. hds. I. a. 44. IX. 20.

53 *Heszlényi*, 8. o.

21-én 05.00-kor azonban az események más fordulatot vettek. Az 1. páncélosadosztály megmaradt erőit alegységkötelékekre szétaprózva szétszótották a póthadosztályok között. Ez Sellyey Jenő vezérkari ezredes javaslata volt, amit Heszlényi altábornagy jóváhagyott. Ez alapvetően elhibázott lépés volt, mert ezáltal a hadtest elveszítette az egyetlen ütőképes hadosztályát. A kora reggeli órákban az ellenség betört Zimándközbe, az 1. pót huszárezred a 20. hadosztály arcvonalának megtámasztására Zimándújfalú északi területén harcbavetésre került. A néhány harcocsival megerősített 20. hadosztálynak fel kellett számolnia az ellenséges beekelődést és Újpanádnál csatlakoznia kellett a 8. póthadosztály bal szárnyához.

A délelőtt folyamán az ellenség támadást intézett Ószentanna ellen, és ezzel a Maros északi partján széles arcvonalon az egész hadtestet támadta. Ezeket a támadásokat a hadtest csekély területvesztésekkel mindenhol visszaverte. A megerősített 20. hadosztály Újpanádnál csatlakozott a 8. póthadosztályhoz és ott védelemre rendezkedett be. Az ellenség ezekben a harcokban két nap alatt kb. 70 harcocsit veszített.

15.30-kor a hadtest parancsnoka Újaradon tett „látogatást” és arra utasította a hídfőt védő ezred parancsnokát, hogy azt legalább még 24 óráig tartsa. A hídfőt azonban már 18.00-kor ki kellett üríteni a túlerejű szovjet támadás következtében. Ugyanakkor a 8. póthadosztály déli szárnyát is vissza kellett vonni az Öthalom–Mikelaka terepszakasza. Ezzel egy időben Zimándköz irányából kb. 20 szovjet harcocsi Arad felé nyomult előre, ami rendkívül kritikus helyzetet idézett elő. Fennállt annak a veszélye, hogy Arad elvesztésével a hadtest főerői megsemmisülhetnek.

Nem volt más választás, mint a hadtest erőinek visszavétele, amit a hadtest parancsnoka a Pécska–Szentpál–Kürtös kelet–Szentmárton-kelet terepszakasza határozott meg. Az 1. páncélosadosztálynak, megmarad részeivel hadtesttartálékként, a Kevermes–Lökösháza–Nagykamarás körletben kellett gyülekeznie.

Az ellenség Arad délnyugat, Pécska és Szemlak előtt átkelési előkészületekbe kezdett, aminek sikere esetén a hadtest új védelmi terepszakasza tarthatatlanná vált. Önmagában az is katasztrófával fenyegetett, hogy a hadtest és a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály közötti addig is laza összeköttetés megszakadt.

Jobbról a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztály Temesvár előtti védelmén elakadt az ellenség támadása. A hadosztály a Szakálháza–észak–Kisbecskerek terepszakaszon állt. A Marosig nem volt erő, ami útját állhatta volna a támadó szovjet csapatoknak.

Balról a 4. póthadosztály Csermő feladása után Nagyszalonta irányába vonult vissza. A 203. szovjet lövészadosztály és a román 1. gyalogadosztály igyekezett megtartani a közvetlen harcérintkezést a hadosztállyal. A 12. tartalékadosztályt a román 3. hegyi hadosztály és a 33. szovjet lövészhadtest 78. és a 337. lövészadosztályai támadták Belényes területén.

A Fővezérség szeptember 20-án kiadott intézkedésének megfelelően 21–22-én a IV. hadtest vezető törzséből megalakult Heszlényi József altábornagy parancsnoksága alatt a *m. kir. 3. hadseregpáncélnökság*, melynek alárendelték az *LVII. német páncéloshadtestet*, állományában a 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztállyal és a 22. lovas hadosztály részeivel (ami Békéscsaba területén gyülekezett), a *IV. hadtest*

csapatait, a magyar 2. hadseregtől átalárendelt *VII. hadtestet*, valamint a szállítás alatt levő II. hadtestparancsnokságot.⁵⁴

A Fővezérség elemezte a hadtest eddigi működését, melynek során megállapítást nyert ... „hogy a románok árulásától számított elmúlt négy hét alatt, amely időszakban a D. Erdély-i hdm-eket a magyar vezérkar irányította

a) jóformán kizárólag gyengébb képzésű és felszerelésű, tehát komoly harcértéket nem jelentő pótseregtettekkel sikerült a kezdeményezést magunkhoz ragadni,

b) a határ mentén felvonult román erőket mindenütt megvéteni,

c) a harcok színterét az elg. földjére előretolni,

d) a magyar területet az elg-es határátlépésektől megvédeni,

e) dacára a nehéz közlekedési helyzetnek megfelelő időt biztosítani a hdm-ek tovább folytatásához szükséges megfelelő nagyságú, komoly harcértéket jelentő (kombinált) erők felvonultatásához.”⁵⁵

Az újonnan alakult hadseregek hadműveleti célként meg kellett akadályoznia a támadó szovjet csapatok további térnyerését a magyar Alföld irányába. Kezdetét vette a csapatok szükség szerinti átalárendelése. Ennek értelmében a szegedi hídfő védelmére az 1. légvédelmi tüzérdandárból és az 5. honvéd kerületből elvont két zászlóaljából megalakították a Matoltsy-csoportot.⁵⁶

54 Dél-Ukrajna Hadseregcsoport Hadinaplója, 3. k., (szeptember 19-30 ig) 2. o.

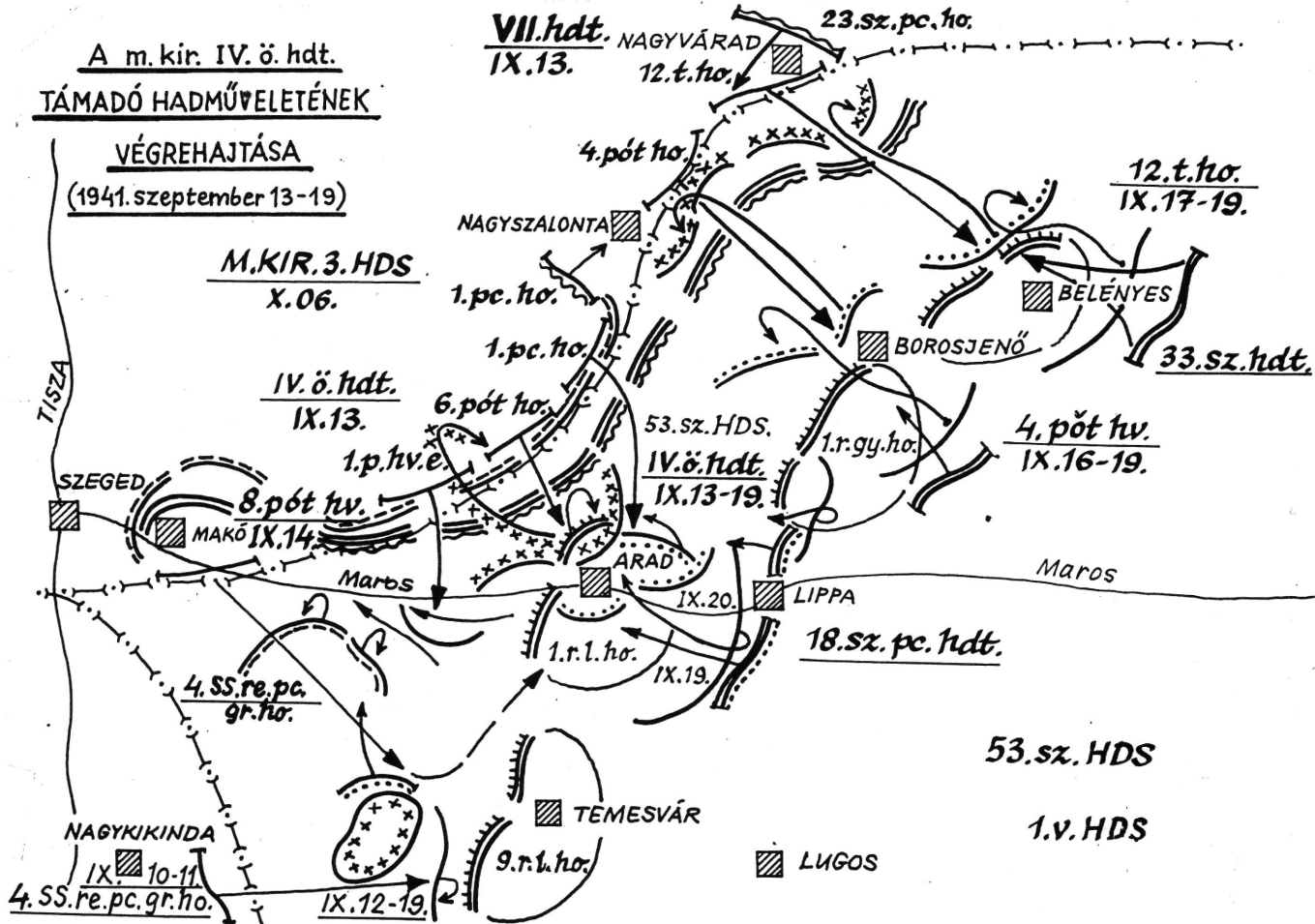
55 HL Főv. hdm. iratok, 306/a doboz, szám nélkül. Napló 1944. IX. 21. (Összefoglaló).

56 HL Főv. hdm. iratok, 306/a doboz, szám nélkül. Napló 1944. IX. 21. (751/Főv. hdm. - 44. IX. 21.)

A m. kir. IV. ö. hdt.
TÁMADÓ HADMŰVELETÉNEK

VÉGREHAJTÁSA

(1941. szeptember 13-19)

Összegzés

1944. szeptember 13-án a IV. hadtest támadó hadművelete nagy bizonytalanságban indult meg. Bizonyos csak az volt, hogy a szemben lévő erők folyamatosan erősödnek, elsősorban Arad és Temesvár körzetében. Némi eredményt a IV. hadtest csekély erőinek összefogott alkalmazásával lehetett elérni. A szárnyak biztosítására azonban – erők hiányában – nem volt lehetőség.

Az összefogott és helyes „súlyképzéssel” indított támadó hadművelet eredményezte Arad gyors birtokba vételét. Az Arad elfoglalásával kialakult helyzet az ellenség erőinek további koncentrálásához vezetett.

Heszlényi altábornagy vezetői kvalitásait a korabeli propaganda rendkívül nagyra értékelte. Az MTI számára kiadott hadijelentésben a következőket találjuk: „Arad, Nagyvárad térségében súlyos harcok folynak túlerejű orosz gépkocsizó és harckocsi alakulatokkal. A harcok folyamán német zuhanóbombázók és a magyar páncéllhárítás a legutolsó két nap alatt legalább 60 db ellenséges harckocsit lőttek ki. Eme harcoknál vezetési készségével és személyes vitézségével különösen kitűnt vítez Heszlényi József altábornagy.” ...⁵⁷

Való igaz, hogy a hadtest parancsnoka nem idegenkedett attól, hogy személyesen győződjön meg a hadműveletek menetéről. Ezt példázza a 6. póthadosztály támadásának megindításánál való személyes közreműködése, a Világos-Opálos mögötti magaslakok ellen indított roham személyes megtekintése, valamint az újradí hídfo megtartására irányuló intézkedéseinek a helyszínen történő kiadása is. A hadtest parancsnokának és törzsének a hadműveletek vezetése tekintetében végzett helyzetmegítélései és elhatározásai azonban alapvetően tévesnek bizonyultak, mert azok megalkotásához a hadműveletek menetében a felderítési adatok megszerzését és értékelését harcászati szinten elhanyagolták, ugyanakkor az alárendeltek tájékoztatását az általános hadműveleti helyzetben bekövetkezett változásokról nem tartották szükségesnek.

Mindezek ellenére a hadtest alárendeltjei – zömében pótalakulatok – a román csapatok ellenállását igen rövid idő alatt megtörték. A visszavonuló román alakulatok védelmének a megszilárdulása csak a beérkező szovjet csapatok megjelenésének volt köszönhető.

A hadtest csapatainak a Maros északi partján történő összevonása nem tette lehetővé az előretörő szovjet csapatok megállítását.

A 8. póthadosztály Billéd–Arad irányú – az arcvonallal párhuzamos – manőverének végrehajtásával Arad–Temesvár között szabaddá vált az út a szovjet csapatok előtt, amelyek szeptember 21-én megkezdték átkelésüket a Maroson Pécska és Szemlak térségében. Ugyanakkor megszakadt a harcászati összeköttetés a hadtest jobb szárnyán harcoló 4. SS rendőr páncélgránátos hadosztállyal és helyreállítására az erők már nem voltak elégségesek, noha ilyen irányú műveletekkel a későbbiek során Billéd, Sándorháza, Lovrin, Pészak, Varjas térségében próbálkoztak.

A hadtest bal szárnyán harcoló 4. póthadosztállyal való együttműködés sem a hadműveletek kezdetén, sem pedig annak menetében nem volt kielégítő. Borosjenő szeptember 17-i elfoglalásával ugyan történtek ezirányú lépések, de már

57 HL 1. vkf. o. javaslata, 306. doboz. 33. számú hadijelentés.

elkészve. Az 1. páncélososztály kivonására és a Fehér-Körös völgyében való alkalmazására hozott elhatározás megvalósítását az események túlhaladták.

A hadtest szárnyai nyitva álltak, ezért a magyar 3. hadsereg szeptember 22-i visszavonulása (halogató harca) aránytalanul nagy áldozatokkal járt.

A Fővezérség intézkedései a hadtest „megtámasztására” nyilvánvalóan helyesek voltak, de időben és térben nem voltak reálisak. A térségbe irányított csapatok nem is érkeztek be, csak szeptember végére, október elejére.

A hadműveletek irányításában zavarólag hatottak azok az erőszakos német követelések, amelyek az alárendeltségi és vezetési (parancsnoklási) viszonyok saját kézbe vételére irányultak. A magyar vezérkar és annak főnöke erélyes ellenállásán ezek a kísérletek egy ideig „hajótörést” szenvedtek, de szeptember 22-re nyilvánvalóvá vált, hogy a német nyomásnak nem lehet tovább ellenállni.

A magyar 3. hadsereg szeptember 21–22. után a Dél-Ukrajna Hadseregcsoport alárendeltségébe, azon belül pedig a Maximilian Fretter-Pico tüzérségi tábornok vezette 6. német hadsereggel együtt a Fretter-Pico-seregcsoportba került.

János Jakus

THE OFFENSIVE OF THE ROYAL HUNGARIAN 4TH ARMY CORPS, SEPTEMBER 1944

Summary

The study treats the arrangement and effectuation of the September 1944 offensive of the Royal Hungarian 4th Army Corps. The commander of the corps, Lieutenant-General József Heszlényi concentrated his forces along the South-Eastern border in order to defend the border against a presume Roumanian attack. (However this task was altered after the appearance of the Soviet forces in Southern Transylvania and under the influence of the data of the reconnaissance concerning the offensive preparations of the Roumanians.) The 4th Corps – in co-operation with the Hungarian 2nd Army and other Hungarian and German forces – had to start an offensive in the valley of the River Maros in order to enter into possession of the Eastern entrance of the river valley and to block the offensive of the Soviet forces in a favourable position. The Roumanians tried to counterbalance the successful advance of the Hungarian 2nd Army with an attack against the Great Hungarian Plain – with strong assistance of the Soviet forces from Southern Transylvania. However the action of the Roumanians was outrun by the attack of the Royal Hungarian 4th Corps on the 13th of September 1944.

János Jakus

L'OPÉRATION OFFENSIVE DU IVe CORPS D'ARMÉE ROYAL HONGROIS, SEPTEMBRE 1944

Résumé

L'essai présent met à jour les préparatifs et l'exécution de l'opération offensive du IVe corps d'armée royal hongrois en septembre de 1944. Son commandant, le général de division József Heszlényi l'avait réuni au début de septembre 1944 sur la frontière du sud-est pour couvrir la frontière contre une attaque roumaine éventuelle. (Ce devoir a changé avec l'apparition des troupes soviétiques dans le Sud de la Transylvanie et avec la révélation des préparatifs offensifs des Roumains.) Le corps d'armée – en coopérant avec la 2e armée hongroise et avec d'autres corps hongrois et allemands, détachés à la région – devait attaquer dans la vallée de Maros, dans le but de prendre en possession l'entrée orientale de la vallée fluviale, et par là, dans des conditions avantageuses, tenter d'arrêter l'attaque des troupes soviétiques.

Les Roumains – avec la coopération efficace des troupes soviétiques arrivant dans le Sud de la Transylvanie – ont essayé d'arrêter le mouvement en avant réussi de la 2e armée hongroise avec l'exécution de l'attaque contre l'Alföld. Mais le 13 septembre 1944, la mise en mouvement de l'attaque du IVe corps d'armée a précédé l'opération indépendante des Roumains.

János Jakus

ДIE OFFENSIVE DES KÖNIGLICH-UNGARISCHEN IV. ARMEEKORPS IM
SEPTEMBER 1944

Resümee

Im vorliegenden Aufsatz behandelt der Autor die Vorbereitung und Ausführung der Offensive des königlich-ungarischen IV. Armeekorps im September 1944. Das Armeekorps wurde von seinem Oberbefehlshaber, dem Feldmarschall-Leutnant József Heszlényi, Anfang September 1944 an der südöstlichen Grenze Ungarns zwecks Verteidigung der Landesgrenze im Falle einer eventuellen rumänischen offensive konzentriert. (Als die sowjetischen Truppen im Süden Siebenbürgens erschienen waren und die Vorbereitungen der rumänischen Offensive allgemein bekannt wurden, änderte sich diese Aufgabe.) In Kooperation mit der ungarischen 2. Armee sowie mit anderen ungarischen und deutschen Armeekorps, welche in diesen Raum beordnet worden waren, mußte das IV. Armeekorps im Tal des Marosch angreifen, um nach der Einnahme des östlichen Zugangs zu Flußtal in dieser günstigen Lage den Angriff der sowjetischen Truppen aufhalten zu versuchen. Die Rumänen versuchten, den erfolgreichen Vormarsch der ungarischen 2. Armee durch einen Angriff gegen die Große Ungarische Tiefebene zu kompensieren, wobei ihnen die im Süden Siebenbürgens angekommenen sowjetischen Truppen behilflich waren. Der selbständigen Aktion der rumänischen Armee war jedoch die Offensive des ungarischen IV. Armeekorps am 13. September 1944 vorausgegangen.

Янош Якуш

НАСТУПАТЕЛЬНАЯ ОПЕРАЦИЯ ВЕНГЕРСКОГО КОРОЛЕВСКОГО
IV КОРПУСА В СЕНТЯБРЕ 1944 ГОДА

Резюме

В статье дается описание подготовки и проведения наступательной операции отдельного IV венгерского королевского корпуса в сентябре 1944 года. Командир корпуса генерал-лейтенант Йожеф Хесленьи в начале сентября 1944 года провел сосредоточение войск вдоль юговосточной границы с целью прикрытия государственной границы от возможного наступления румынских войск. (Эта задача, возложенная на корпус, с появлением в Южной Трансильвании советских войск и с обнаружением наступательных приготовлений румынской стороны изменилась.) Корпус - во взаимодействии с венгерской 2-й Армией и другими венгерскими и немецкими соединениями, перебросенными в этот регион, - должен был наступать в долине реки Марна с целью овладения восточным входом в долины и при благоприятных условиях сделать попытку задержать наступление советских войск. Успешное продвижение 2-й венгерской армии румыны пытались скомпенсировать проведением наступления на Алфельд, при эффективном взаимодействии с советскими войсками, прибывшими в Южную Трансильванию. Однако самостоятельным акциям румын предшествовало наступление IV отдельного корпуса, начатое 13 сентября 1944 года.